

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

GODIŠNJI IZVEŠTAJ : SRBIJA 2008

LJUDSKA PRAVA, DEMOKRATIJA I – NASILJE

Ljudska prava,
demokratija
i – nasilje

HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI

Godišnji izveštaj : Srbija 2008

Ljudska prava, demokratija i – nasilje

BEOGRAD, 2009

Godišnji izveštaj : Srbija 2008

LJUDSKA PRAVA,
DEMOKRATIJA I – NASILJE

IZDAVAČ

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

ZA IZDAVAČA

Sonja Biserko

OBLIKOVANJE I SLOG

Ivan Hrašovec

ŠTAMPA

Zagorac, Beograd

*Ova publikacija štampana je zahvaljujući pomoći
Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava*

Swedish Helsinki Committee

for Human Rights

ISBN 978-86-7208-158-9

COBISS.SR-ID 167312140

CIP – Katalogizacija u publikaciji

Narodna biblioteka Srbije, Beograd

323(497.11)“2008”

316.4(497.11) “2008”

LJUDSKA prava, demokratija i – nasilje: godišnji izveštaj: Srbija 2008 /
[priredio] Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. –

Beograd : Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2009 (Beograd
: Zagorac). – 550 str. ; 23 cm Tiraž 300. – Napomene i bibliografske
reference uz tekst.

1. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (Beograd)

a) Srbija – Političke prilike – 2008

b) Srbija – Društvene prilike – 2008

I
Društveni kontekst
– ksenofobija,
rasizam i netolerancija

Nasilje kao način života

Ratovi koji su vođeni u poslednjoj deceniji prošog veka na teritoriji bivše Jugoslavije ostavili su na sribajnsko društvo duboki trag sa nesagledivim posledicama.

Tokom ratnih godina stasalo je više generacija mladih, obrazovanih na modelu nasilja koje nije bilo sankcionisano. Tako se novi kulturni obrazac formirao na radikalnom etnonacionalizmu i isključivanju drugog, ne samo na etničkoj i verskoj osnovi, već i na političkoj. Došlo je vreme kada posledice devedesetih godina postaju manifestne u još jednom obliku, jer su generacije mladih koje su rasle uz državnu propagandu dnevnik RTS, »opasne momke sa asfalta«, glad i beznađe, počele masovno da primenjuju naučene obrasce. Nasilje u školama, na ulicama, na sportskim događajima, prema manjinama ili neistomišljenicima bilo koje vrste postalo je gotovo svakodnevna pojava.

Kada je reč o sociološkim faktorima nasilja koji su pratili tranziciju i ratove devedesetih, postoji nekoliko osnovnih posredujućih činilaca "za koje se pretpostavlja da su relevantni i za koje se može reći da su u Srbiji, počev od devedesetih imali simultano i kontinuirano dejstvo. To su: 1. ekonomska deprivacija velikog dela stanovništva, manifestovana kao apsolutna deprivacija (raslojavanje i polarizacija); 2. društvena dezorganizacija karakterisana anomijom i redukcijom legitimnih načina obezbeđivanja egzistencije; 3. izloženost nasilju, nasilničkim modelima i porast tolerancije prema nasilju; 4. rasprostranjenost vatrenog oružja i 5. pad efikasnosti formalne kontrole kriminala, prvenstveno opadanje efikasnosti policije u rasvetljavanju krivičnih dela.«⁷

Agresivnost, nasilno ponašanje, nelegitimno dolaženje do željenih ciljeva, tj. kršenje i društvenih i pravnih normi, kao i odsustvo kažnjavanja, doveli su do urušavanja društvenih vrednosti, kao i društvenih normi koje su regulisale i sankcionisale društveno nepoželjno ponašanje.⁸

7 Mr Biljana Simeunović-Patić, "Ubistva u Srbiji u kontekstu tranzicije i rata", 2003. <http://www.doiserbia.nbs.bg.ac.yu/img/doi/1450-6637/2003/1450-66370304033S.pdf>.

8 Nasilje je uvek zasnovano na nelegalnom ili legalnom korištenju sile. Ako govorimo

Država Srbija snosi ogromnu odgovornost za ratove devedesetih, a usled negiranja učešća u njima, došlo je do uspostavljanja jednog oportunističkog društvenog modela ponašanja u kome se izbegava svaka odgovornost. Kontinuirano nasilje ispoljeno u javnoj sferi, koje je vremenom postalo "legitiman" i uobičajen način ponašanja, uz odsustvo svake kritičke reakcije ili kazne, dovelo je do trajne desenzitizacije društva na nasilje.

Posledice moralne zapuštenosti društva su više nego očigledne, a atentati na državne funkcionere, pokušaji atentata, paljenje verskih objekata, ubistva, silovanja, zlostavljanja, fizički napadi, ugrožavanje ljudskih prava manjinskih zajednica su eksponenti krize koja i dalje potresa srpsko društvo.

Nakon 2000. godine dolazi do bujanja pokreta sa izraženim nacionalističkim stavovima, poput Obraza, Nacionalnog stroja, Dveri srpskih, organizacije Krv i čast, Svetozar Miletić, Nacionalni front, Stormfront, Rationalisti ili Skinhedi... Sve ove organizacije imaju izraženu desničarsku poziciju na političkom spektru, i izvesno podudaranje u stavovima o nacionalnim interesima, spoljnoj politici, Kosovu, s tim što je veoma važno razlikovati ih, budući da sve ove organizacije ne propagiraju nasilje. Ekstremne desničarske organizacije u političkoj klimi nacionalizma, ksenofobije i netolerancije, koja je karakteristična za period Koštuničine

o političkom nasilju, onda stepen tog nasilja zavisi od toga u kolikoj je meri neka vlast nosilac ekonomske, religijske, ideološke i/ili političke moći. Britanski sociolog Stiven Lukes, u svojoj knjizi *Power: A Radical View*, razmatra problem političke moći. Njegova osnovna teza je da ideja o savremenoj "participativnoj" ili „poliarhičnoj“ demokratiji, u kojoj su institucije „svodovi“ pod kojima nosioci legitimnih društvenih interesa pregovaraju o kompromisima koji potom postaju zvanična politika, u praksi ne može da se ostvari ni u jednoj modernoj demokratiji, i to iz principijelnog razloga, jer ova utopijska teorija potpuno zanemaruje element moći države kao zasebnog entiteta. Politička moć u ovoj teoriji svoju snagu crpi iz početne i krajnje instance svakog oblika organizovanja ljudi u savremenom zapadnom svetu. To je moć države, koja se ponaša kao samostalni entitet, ali zavisno od društveno-političkog konteksta svakog društva. U situaciji u kojoj se nalazi Srbija, ova teza britanskog sociologa bila bi primenjiva u slučaju da je Srbija dostigla taj stepen razvijenosti demokratije, kao što je to slučaj u zapadnim državama. Ali u Srbiji institucije ne izražavaju "legitimne društvene interese" različitih grupa stanovništva – nacionalnih manjina, građana AP Vojvodine, Roma, žena i dr. Ta pozicija nije osigurana čak ni za većinsko stanovništvo.

vladavine, nalaze ohrabrenje, a usled odsustva odlučne reakcije države na izgrede koji su rezultat delovanja ovakvih organizacija, njihov manevarski prostor ostaje slobodan. Svojim netolerantnim pa i militantnim delovanjem se posebno ističu grupe Nacionalni front, Stormfront, Racionalisti ili Skinhedi⁹. "...One kao svoj objekat mržnje najčešće vide manjinske grupe kao što su: nevladine organizacije, liberalno orijentisane političke stranke ili pojedinci, homoseksualci, Romi, Jevreji, Albanci ili pripadnici neke druge nacionalne manjine."¹⁰ Ove grupe predstavljaju relativno lake mete za napad, budući da vlast uporno pokazuje da je nesposobna (ili nevoljna) da ove i slične grupe zaštititi.

Umesto demokratske i ekonomske konsolidacije, Srbija je nakon sme- ne režima 2000. godine upala u stanje kontinuirano generisane političke krize. Uz nemogućnost da se oslobodi Miloševićevog nasleđa, a delom i zbog nje, društvo nije bilo, i još uvek nije, u stanju da se suoči sa aktuelnim političkim, ekonomskim i društvenim pitanjima i izazovima.

Za razliku od Miloševićeve vladavine, tokom koje su finansijska i poli- tička moć bile centralizovane, u periodu posle 2000. godine dolazi do sve veće difuzije različitih centara moći, kao i različitih grupa za pritisak, a što je imalo (i još uvek ima) za posledicu krvožednu borbu za suprematiju u onim sferama gde je koncentrisana moć. A dok se ta borba odvija, u druš- tvu vlada nestabilnost, nesigurnost, neodgovornost i – ne treba da čudi – nasilje, i to na svim mogućim nivoima.

9 U Somboru je polovinom juna 2007. godine grupa skinheda u tuči na smrt pretukla Dalibora Borotu nakon koncerta pank-rok grupe "Ritam nereda". Uhapšeno je 13 mladića, od kojih su devetorica osumnjičena za ubistvo, a četvorica za krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje. "Ekstremizam: podrška političke elite" www.rezmagazin.com, juli 2008.

Mesec dana pre ovog događaja, u Nišu su aktiviste Mirovnog karavana napali pripadnici sličnog pokreta. U tom napadu Nekoliko aktivista je povređeno , a jednog od posetilaca tog događaja skinhedi su polomljenom flašom isekli po glavi i vratu. Nakon tuče je uhapšeno šest napadača i protiv njih podnete prekršajne, ali ne i krivične prijave, iako su učesnike karavana vredali na nacionalnoj i verskoj osnovi. "Ekstremizam: podrška političke elite" www.rezmagazin.com, jul 2007.

10 "Ekstremizam: podrška političke elite", jul 2007. www.rezmagazin.com jul 2007.

Političko nasilje¹¹

Političko nasilje karakteriše ceo Balkan, što jasno ukazuje da se ceo prostor još uvek nalazi u predmodernoj fazi. Obrazac nasilja u ovom regionu obeležio je u Srbiji prelazak iz jednopartijskog u višepartijski sistem, te osvajački ratovi koji su vođeni u poslednjoj deceniji prošog veka na teritoriji bivše Jugoslavije. Demonizacija i dehumanizacija drugih, koja se sprovodila kroz masovnu propagandu, u kojoj su mediji odigrali ključnu ulogu, otvorila je prostor za brutalno fizičko nasilje. U Hrvatskoj se Srbi mobilišu na genocidu u Jasenovcu, a na Kosovu na kulturnom genocidu nad Srbima. U tome aktivno učestvuje srpska elita koja je na taj način dala svoj autoritet propagandnoj mašineriji. Kroz ugroženost srpskog naroda, stvara se blok protiv svih u Jugoslaviji.

Nakon izgubljenih ratova, potpisivanje Dejtonskog (1995) i Kumanovskog (1999) sporazuma, model nasilja se vraća u Srbiju. U poslednjim mesecima, Miloševićevu vladavine karakteriše izraziti porast represije državnog aparata, posebno prema političkim oponentima, nezavisnim medijima (Zakon o medijima, oktobar 1988), delu nevladinog sektora. Vrhunac političkog nasilja u tom razdoblju je svakako otmica i brutalno ubistvo Ivana Stambolića i Slavka Ćuruvije.

Brutalno ubistvo premijera Zorana Đinđića, a pre toga bivšeg predsednika Srbije Ivana Stambolića, je više od simbola tog nasilja. To je istovremeno i obračun sa reformskom, proevropskom orijentacijom i njenim nosiocima. Obračun sa političkim neistomišljenicima na taj način ukazuje

11 Tema tako složena i višedimenzionalna kao što je nasilje predstavlja izazov za proučavanje i zahteva višeslojni pristup kako bi se obezbedio potpuniji uvid u pojavu koja postoji od kad i ljudski rod, menjajući, u manjoj ili većoj meri pojavne oblike u zavisnosti od društveno-istorijskih, političkih, ekonomskih i drugih okolnosti. Čini se da celovitije razumevanje nasilja zahtevalo multidisciplinarni ekološki uvid u ovu sveprisutnu pojavu. Da bi se steklo bolje razumevanje zašto je nasilje u središtu pažnje domaće javnosti u Srbiji na početku XX veka, mora se pogledati unazad. Nedavna istorija ostavila je za sobom mnogo krhotina, a srpsko društvo je arena u kojoj desenzitizovana javnost blazirano posmatra svakodnevno nasilje kao da je se ono uopšte ne tiče i kao da ono ne snosi za to ikakvu odgovornost.

na jednu bitnu činjenicu koju malo ko uzima u obzir kada se govori o potencijalu Srbije za promene. Srbija se, naime, nalazi u pretpolitičkom stanju koje je starije od poslednjih ratova, ali je sada samo ogoljeno..

Uprkos formalnom postojanju višepartijskog sistema, Srbija nije suštinski pluralna. Osiromašena, frustrirana i demoralisana, nije u stanju da nađe unutrašnju ravnotežu uspostavljanjem modernog oblika države, koja uvažava ljudska prava građana. Srbija još nije ni počela proces demokratske tranzicije, koja podrazumeva rekonstrukciju svih društvenih struktura, odnosno temeljnu transformaciju političke, ekonomske i kulturne sfere. Osim toga, raspad je pokazao duboke korene neprosvećenosti u Srbiji, pre svega, kako kaže jedini jugoslovenski nobelovac Ivo Andrić, kroz odsustvo poštovanja čoveka, njegovog dostojanstva i pune unutrašnje slobode. Ratovi su pokazali da su istorijske naslage represije na Balkanu duboke, te da ne postoje instrumenti za rešavanje spornih pitanja između nacionalnih i verskih zajednica, pa se zato opcija »prirodnog stanja« nameće kao normalno rešenje.

Manjinsko pitanje je jedan od najvažnijih indikatora etnonacionalizma i prateće etničke isključivosti. Država konstituisana na etnicitetu ne može rešiti pitanje manjina na demokratski način, jer ona po pravilu tretira manjine kao remetilački faktor. U takvoj atmosferi manjine traže izlaz u raznim oblicima autonomije i posebnog statusa. Ovakvi zahtevi podstiču sumnju u njihovu lojalnost i jačaju uverenje da je etnički pluralizam teret kojeg se treba osloboditi.

Takođe, taj model karakteriše izopštavanje iz javnog života političkih neistomišljenika i njihovu totalnu marginalizuju. To je na primer bio slučaj sa Čedom Jovanovićem, kao i sa svim drugim saradnicima premijera Zorana Đinđića, Nataše Mičić i Žarka Koraća, te brojnim liderima NVO.

Zbog prisustva međunarodne zajednice u Srbiji, potencijal srpskih nacionalista da istraju na etničkom modelu znatno je smanjen. Međutim, njihov potencijal za generisanje nacionalne homogenizacije, šovinističkih kampanja, etničkog nasilja, i izolacionističke, velikodržavne politike još uvek je veliki i ostavlja dubok trag u međuetničkim odnosima.

Kulminacija političkog nasilja 2008. godine

2008. godina ostaće zapamćena po nekoliko masovnih protesta praćenih nasiljem. Na prvom mestu, reč je o masovnom protestu dela građana zbog proglašenja nezavisnosti Kosova, a na drugom, o reakcijama povodom hapšenja Radovana Karadžića. U oba slučaja došlo je do sukoba sa policijom, mada sa nekim karakterističnim razlikama između ova dva primera.

Prva reakcija na proglašenje nezavisnosti Kosova bila je organizovano nasilje grupe demonstranata u severnom delu Kosova. Paljeni su automobili i carinski prelazi. Demolirano je nekoliko kancelarija Liberalno demokratske partije, a kroz medijsku kampanju demonizovane su pojedine NVO koje su zastupale prihvatanje nove realnosti na Kosovu. Međutim, samo nekoliko dana kasnije Demokratska stranka Srbije¹² zajedno sa nekoliko koalicioničkih partnera i Srpskom radikalnom strankom organizovala je (21. februara 2008) miting “Kosovo je Srbija” na Trgu republike, da bi se nastavio na Svetosavskom platou gde je održan moleban. Međutim, tokom održavanja molebana grupa “izgrednika” napala je ambasadu SAD, bacajući baklje, razbijajući prozore i paleći zastavu. Potom je u Ulici kneza Miloša usledila intervencija specijalnih jedinica policije sa desetak vozila “hamer”, nakon čega su se “huligani” razbežali. Situacija na beogradskim ulicama smirila se tek oko ponoći.

Osim američke ambasade, napadnuta je ambasada Hrvatske, a izazvan je i požar u kući pored ambasade. Tokom večeri, napadnuta je i ambasada Britanije, kojom prilikom je izlomljena kućica za obezbeđenje ispred ambasade. Demolirana je i kućica ispred ambasade BiH u Krunskoj ulici, a kamenovane su ambasade Turske i Slovenije. Napadnuta su i konzularna predstavništva Nemačke, Belgije i Kanade. Na meti je bio i restoran Mekdonalds na Slaviji, koji je potpuno demoliran, a zapaljeno je nekoliko vozila koja su bila parkirana ispred. Nasilnici su se tokom večeri zaputili i ka zgradi B92, međutim, na intervenciju ministra odbrane Dra-

12 Predsednik te stranke Vojislav Koštunica je u to vreme bio predsednik vlade Srbije.

gan Šutanovca,¹³ policija ih je u tome sprečila. Veliki broj kontejnera, koji su se nalazili na trasi kojom su se izgređnici kretali kroz grad, oboren je i zapaljen.

Tokom nasilnih izgređda oštećeno je više od 90 trgovinskih objekata, povređeno je 212 osoba, a jedna osoba je izgubila život. U ambasadi SAD pronađeno je ugljenisano telo Zorana Vujovića (21), studenta iz Novog Sada, izbeglog sa Kosova. Iz ambasade je potvrđeno da nije reč o pripadniku obezbeđenja. Veruje se da je uzrok smrti gušenje gustim dimom.¹⁴

Demonstracije su prenosile sve svetske televizijske mreže, a američki ambasador je odmah reagovao pošto je ambasada napadnuta. Prva zvanična izjava Slobodana Radovanovića, vršioca dužnosti javnog tužioca, je bila da se "prema prvim procenama radi o kaznenim delima protiv javnog reda i mira, protiv imovine, protiv državnih organa, ali i kaznenim delima povrede ugleda strane države". Policija je tokom prve noći privela gotovo 200 izgređnika.¹⁵

Bilo je jasno da je policijska reakcija potpuno zakazala, navodno ne procenivši dobro koji bi ciljevi mogli biti na meti. Naime, policija nije bila prisutna ispred napadnutih ambasada mada su se reakcije demonstranata mogle predvideti. Svesno gazeći svoju međunarodnu obavezu da štiti strana diplomatska predstavništva na svojoj teritoriji, državni vrh Srbije, na čelu sa Vojislavom Koštunicom, želeo je da pošalje jasnu poruku međunarodnoj zajednici kao, uslovno shvaćen, oblik retorizije u državnim odnosima. Velimir Ilić, ministar za infrastrukturu u tadašnjoj vladi je izjavio: "Oni su nama razbili državu, a mi njima nekoliko prozora. To moraju i očekivati, da nauče šta je demokratija. Razbijanje prozora je takođe demokratija"¹⁶.

U dokumentu Ministarstva unutrašnjih poslova navodi se da skup nije bio formalno prijavljen Policijskoj upravi za grad Beograd ili teritorijalnoj

13 Ministar Dragan Šutanovac je sa svojim obezbeđenjem otišao u zgradu tv B92 i upozorio da će intervencijati ukoliko se policija ne pojavi.

14 Jedna žrtva nasilja u Beogradu, *www.B92.net*, 22. februar 2008.

15 "Paljenje američke ambasade u Beogradu bila je politička odluka", *www.index.hr* 23. februar 2008.

16 "Ilić: Demokratija je razbiti prozor" *www.B92.net*, 20. februar 2008.

nadležnoj jedinici policijske stanice.¹⁷ Miting je najavljivan u medijima i održan je uz prisustvo policije, međutim, budući da nije bio prijavljen policiji, jasno je da su za izgrede koji su tokom “nelegalnog” skupa nastali odgovorni organizatori skupa.

Izostanak odlučne, promptne, adekvatne i vidljive reakcije, kao i odsustvo odgovorno obeležilo je sve nasilne incidente tokom mandata V. Koštunice. Ista reakcija je bila i povodom martovskog nasilja na Kosovu 2004. godine, kada su organizovane nasilne demonstracije u Nišu i Beogradu.¹⁸

Hapšenje Radovana Karadžića

Nakon hapšenja Radovana Karadžića koje je privuklo svetsku pažnju, na ulicama Beograda počela je serija protesta koju je najavilo nekoliko desničarskih organizacija, među kojima je bila i Srpska radikalna stranka. Na skupu se mogla videti zastava Obraza, ultradesničarske organizacije, kao i mnoštvo obeležja sa likom Radovana Karadžića i Ratka Mladića. Na mitingu je učestvovalo nekoliko stotina ljudi, među kojima i pedesetak huligana koji su se sukobili sa policijom. Izgrednici su lomili izloge i inventar okolnih kafića, palili baklje i bacali jake petarde. Nakon obraćanja

17 *Država organizovala nelegalni miting, Danas*, 5. septembar 2008.

18 Demonstranti su počeli da bacaju kamenice na lokalne džamije, a tokom večeri, obe džamije su zapaljane. Odsustvo naredbe o policijskoj intervenciji pokazalo je da postoji prećutno odobravanje napada na verske objekte muslimanske veroispovesti, kao odmazdu za napad na pravoslavne crkve na Kosovu. Više od godinu dana nakon incidenta, objavljen je transkript razgovora između tadašnjeg ministra policije Dragana Jočića, načelnika RJB Miroslava Miloševića i tadašnjeg načelnika beogradske policije Milana Obradovića, kada je Jočić Obradoviću lično naredio da policija ne upotrebljava silu protiv demonstranata. Odobrenje intervencije stiglo je prekasno, zatražena je i asistencija Žandarmerije, koja je iz Novog Sada, takođe stigla prekasno. “Džamija gori, Jočić se češlja”, *Blic*, 8. juni 2005. Str. 4. <http://82.117.206.29/Develop/vesti.nsf/feae540dc011162c1256e7d0032cb98/4751ac4661bc4a2ec12570190070424d?OpenDocument>.

generalnog sekretara Srpske radikalne stranke Aleksandra Vučića, grupa demonsternata počela je da se razilazi.¹⁹

Za razliku od protesta povodom proglašenja nezavisnosti Kosova, u ovom slučaju, država je bolje obezbeđivala skup, rešena da nasilno ponašanje svede na minimum. Iako su organizatori skupa pozivali učesnike na miran protest, ipak je izmakao kontroli zbog ekstremne grupe izgnednika koja se sukobila sa policijom. Ta ekstremna grupa je izvukla pouke iz prethodnog divljanja po ulicama Beograda, ovaj put planski se opremivši šalovima, kapuljačama, kačketima, kako se na video snimcima počinioci ne bi mogli identifikovati. Ovakva "priprema" ukazuje na nameru da se u protestu ne učestvuje mirno. Bez obzira na to što nije jasno da li su huligani na svoju ruku postali nasilni uprkos instrukcijama organizatora skupa, ono što je verovatno jeste da su to u najvećem broju bili navijači, koji su situaciju iskoristili za ispoljavanje sopstvenog animoziteta prema policiji sa kojom su se sukobili. Ono na šta, možda, nisu računali, jeste da je policija ovaj put bila pripremljena i instruirana da sukobe kontroliše i zaustavi, umesto lažnog snobivanja i ignorisanja ozbiljnosti situacije tokom večeri 21. februara 2008.

Iako je policija te večeri, nakon hapšenja Karadžića poslala jasnu poruku da takvo nasilje neće biti tolerisano, protesti zbog hapšenja i izručenja Karadžića su se nastavili, svakodnevno ometajući saobraćaj u Beogradu. Policija, odnosno, vlada nije preduzimala nikakve mere da spreči stvaranje svakodnevnog saobraćajnog haosa. Policija, ipak, nije stala ni u zaštitu Helsinškog odbora kada je ova grupa demonsternata odlučila da upadne u zgradu u kojoj su prostorije Odbora, na samom ulazu zgrade je ostavila kukasti krst. Slično se dogodilo i drugim NVO, kao što su Fond za humanitarno pravo i Komitet pravnika za ljudska prava (YUCOM).

19 Razišla se grupa demonsternata, www.B92.net, 22. juli 2008.

Nasilje prema novinarima

U haotičnoj atmosferi devedesetih, svaki pokušaj izražavanja slobode govora koji se kosio s politikom tadašnje vlasti mogao je imati za posledicu progon, pretnje, batinanje, pa čak i ubistva. U Miloševićevo vreme, dva su novinara platila životom zbog denunciranja politike režima: Dada Vujasinović i Slavko Ćuruvija. Međutim, ubistvo novinara Milana Pantića desilo se nakon svrgavanja Miloševića, dok je Dejan Anastasijević igrom slučaja ostao nepovređen prilikom pokušaja atentata na njega 2007. godine. Uprkos višegodišnjoj upornosti porodica i novinarskih udruženja, sva tri ubistva su ostala nerazjašnjena, kao i pokušaj ubistva Dejana Anastasijevića.

Slučaj Dade Vujasinović još uvek uzbuđuje duhove čim se pokrene nova istraga. Dada Vujasinović je 9. aprila 1994. godine pronađena mrtva u svom stanu u Trećem bulevaru 118, u Novom Beogradu, sa ranom nanesenom lovačkom puškom njenog oca Radeta Vujasinovića. Na lice mesta izašli su inspektori MUP Srbije prema čijem mišljenju je Dada "najverovatnije u trenutku nervnog rastrojstva izvršila samoubistvo iz lovačke puške". Međutim, priča o samoubistvu je od samog početka zvučala neuverljivo, pošto je zbog sitne građe bilo malo verovatno da je sama mogla da povuče oroz.

Slučaj je praćen nizom nepravilnosti, propusta i previda²⁰ tokom kriminalističke obrade i istrage, i ostao je nerazjašnjen. Okružno tužilaštvo je godinu dana posle smrti novinarkе odbacilo krivičnu prijavu protiv nepoznatog lica, da bi 1996. godine ponovo bio stavljen zahtev za sprovođenje istražnih radnji, a urađeno je i superveštačenje. Na insistiranje roditelja ubijene i NUNS, slučaj je ponovo pokrenut. Krajem 2006. godine zatražena su dodatna veštačenja, a naredne godine istražni sudija je odredio novog balističara. Tek 14 godina kasnije, sudski veštak konstatovao je da je novinarka Dade Vujasinović ubijena i da nije izvršila samoubistvo, kako je do tada glasila zvanična verzija istražnih i sudskih organa.²¹

20 Sa oružja nisu skinuti otisci, na mestu zločina pronađeni su tragovi dveju različitih krvnih grupa itd.

21 "Dada ipak, ubijena?" *Mondo*, 12. jun 2008.

Slučaj Slavko Ćuruvija: U punom jeku NATO bombardovanja 1999. godine, 11. aprila, nakon stvaranja atmosfere linča, ubijen je Slavko Ćuruvija, novinar i urednik listova Dnevni telegraf i Evropljanin. Ni deset godina od ubistva Slavka Ćuruvije, naručioc, kao ni počinio, tog dela još uvek nisu otkriveni.

Ćuruvija je bio pod kontinuiranim nadzorom službe Državne bezbednosti, a tragovi ukazuju na odgovornost bivšeg šefa Državne bezbednosti Radomira Markovića, nekadašnjeg šefa beogradskog DB Milana Radonjića, pripadnika tajne službe Ratka Romića i Miroslava Mikija Kuraka, kao i na Mirjanu Marković, suprugu pokojnog jugoslovenskog predsednika Slobodana Miloševića.

Policija je 2003. došla do svedoka koji je kao ubicu identifikovao Luku Pejovića, nekadašnjeg pripadnika JSO, koji je ubijen 2000,²² dok su druga dvojica u bekstvu.²³ Tek 2006, je tadašnji specijalni tužilac Slobodan Radovanović naložio sprovođenje istrage i izjavio da je reč o političkom ubistvu i da je istraga otvorena protiv velikog broja ljudi, međutim, sve se završilo na predistražnim radnjama.

Ispitivanje Mirjane Marković u vezi sa Ćuruvijinim ubistvom nikada nije naloženo, iako je bilo poznato da je ona stajala iza javnih pretnji koje su mu upućene u tekstu objavljenom u Politici ekspres. Da podsetimo da je u tim novinama ubistvu prethodio tekst pod naslovom "Ćuruvija dočekao bombe", kojim je otpočela medijska hajka na ovog novinara.

Ni demokratska vlast nije pokazala spremnost da se ovaj zločin rasvetli. Još uvek nisu otvorene arhive i dosijei službi bezbednosti. Jedna od pretpostavki onih koji stoje iza ovog ubistva jeste da će se sa protokom vremena umanjiti značaj ovog ubistva.

Slučaj Milana Pantića, dopisnika Večernjih novosti iz Jagodine: Još uvek nije istražena smrt Milana Pantića iako je, za razliku od dvoje kolega koji su stradali u vreme režima Slobodana Miloševića, on ubijen posle demokratskih promena u Srbiji 11. juna 2001. godine.

22 Bilo je dokaza za ubistvo Ćuruvije, www.B92.net 1. oktobar 2008.

23 „Šta čeka vlast?“, glas-javnosti.co.yu, 24.septembar. 2003.

Pantić je ubijen neposredno posle promena sa više udaraca tupim predmetom u glavu 11. juna 2001. godine u ulazu zgrade u kojoj je stanovao. U Večernjim novostima objavio je nekoliko tekstova o privrednom kriminalu u Pomoravskom okrugu. Pisao je o korupciji u jagodinskoj pivari i popovačkoj Cementari. Iako je objavljeno da su u istrazi angažovana sva raspoloživa sredstva i mnogobrojno ljudstvo, tužilaštvo se nije oglašavalo, a predmet je i dalje u jagodinskoj policiji.

Pantićeva supruga je izjavila da sve manje veruje da će ubistvo njenog supruga biti rasvetljeno, a izvršioци zločina privedeni pravdi, te da bi “trebalo da se posle sedam godina pojave nove činjenice i podaci”. Ona sumnja da je to moguće, jer “sve što je moglo – iscrpilo se, oko 2000 ljudi je saslušano i nema nikakvog rezultata”.²⁴

Tadašnji ministar policije Dragan Jočić dao je tim povodom problematičnu i zabrinjavajuću izjavu: “Moram da kažem da nije bila ni namera da taj novinar bude ubijen, to je bio sticaj nesrećnih okolnosti, onaj ko je naredio zastrašivanje na taj način je preneglio, odnosno oni koji su sproveli, po nalogu, zastrašivanje, su preneglili i čovek je neplanirano ubijen.”²⁵

Slučaj Dejan Anastasijević: U noći uoči 14. aprila 2007, na prozor spavaće sobe novinara Dejana Anastasijevića postavljena je bomba kašikara koja je eksplodirala načinivši veliku materijalnu štetu. Napad je okarakterisan kao pokušaj ubistva sa elementima terorizma. Pokušaj ubistva se kvalifikuje isto kao ubistvo, tj. dovršeno krivično delo, s time što se ostavlja sudu mogućnost ublaženja kazne. Postoji obično ubistvo (član 113 KZ) za koje je predviđena kazna zatvora od pet do 15 godina i teško ubistvo (član 114 KZ) za koje je predviđena kazna zatvora od 10 do 30 ili 40 godina. Predsednik Tadić je napad nazvao “najtežim napadom na državu”, dok je iz policije izjavljeno da taj slučaj ima prioritet. Međutim, slučaj do danas nije rasvetljen, a što vreme više prolazi, to su manje šanse da će se počinioci ikada otkriti.

Dejan Anastasijević je izveštavao o ratovima na prostoru bivše Jugoslavije, potom je svedočio u postupku koji se pred Haškim tribunalom vodio

24 Godišnjica ubistva Milana Pantića, *www.B92.net*, 11. jun 2008.

25 Isto.

protiv Slobodana Miloševića i nastavio aktivno da istražuje i piše o ratnim zločinima, ali i o organizovanom kriminalu i službama državne bezbednosti u Srbiji. Posebnu pažnju u javnosti privukli su njegovi tekstovi posvećeni slučajevima „Škorpioni“ i „Ubistvo braće Bitići“ za koje se vode postupci pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu.

Napad je, prema mišljenju Anastasijevića, povezan sa pozivom da ponovo svedoči u Hagu u slučajevima Vojislava Šešelja i Jovice Stanišića. O tome da će biti pozvan on nije obavešten od Tužilaštva, ali su Stanišićeva i Šešeljeva odbrana bile obaveštene. Anastasijević je rekao, „nemam dokaze, ali imam te dve okolnosti i na kraju krajeva poznato je da su mnogi svedoci stradali. U slučaju Jovice Stanišića imamo ubistvo bišeg šefa MUP-a Loznice Jeknića, koji je isto trebalo da svedoči protiv Stanišića i nađen je čovek mrtav sa metkom u glavi u svom automobilu”.²⁶

Napadi na novinare se nastavljaju

Najnoviji napad na predstavnika medija dogodio se prilikom izveštavanja sa protesta protiv hapšenja Radovana Karadžića, koji je organizovalo nekoliko „patriotskih organizacija” uz pomoć Srpske radikalne stranke, kada je povređen novinar televizije B92 **Boško Branković**. Njega su učesnici skupa napali pošto je snimio napad na fotoreportera Foneta. Branković je zadobio teške telesne povrede, razbijena mu je kamera, a incident se dogodio u neposrednoj blizini pripadnika policije koji nisu intervenisali.²⁷ Napadači su identifikovani, a Milan Savatić je optužen kao glavni napadač, dok su Stefan Milićević i Nikola Lazić optuženi da su „u grupi ljudi zajedničkim delovanjem Brankoviću naneli tešku telesnu povredu”.²⁸

Nakon što je direktor Sportske hale u Vranju napao novinara Vranjskih novina **Dušana Đorđevića** pre više od godinu dana, sudski postu-

26 Anastasijević: Godišnjica napada, *www.B92.net*, 14. april 2008.

27 *www.B92-net*, 25. jul 2008. Saopštenje za medije – „Na protestu napadnut snimatelj B92”

28 *www.B92.net*, 23. septembar 2008, Suđenje za napad na snimatelja B92.

pak nije pokrenut. **Dinku Gruhonjiću**, predsedniku Nezavisnog društva novinara Vojvodine, Nacionalni stroj je uputio pretnje, međutim, slučaj se završio podnošenjem krivičnih prijava protiv nepoznatog počinioca. **Zorica Milosavljević**, novinarka Dnevnika i **Slađana Stojanović** iz Građanskog lista udaljene su, prošlog marta, sa godišnje skupštine odbora Srpske radikalne stranke u Sremskim Karlovcima i to uz asistenciju policije.²⁹

Novinarska ekipa napadnuta je u Zaječaru prilikom pokušaja da napravi reportažu sa uviđaja povodom ubistva Saše S. na bazenu u Zaječaru. Prijatelji ubijenog pokušali su da spreče uviđaj i nasrnuli su na prisutne novinare. Novinari su napadnuti nedaleko od policajca koji je obezbeđivao mesto zločina. Sukob je okončan tek nakon što su se umešali inspektori Policijske uprave koji su obavljali uviđaj. Međutim, napadači su, ispred redakcija agencijske kuće za medije, sačekali ekipe televizija B92, Pink i Avala, zaustavili ih i ponovo od njih tražili snimke, sumnjajući da su na novoj kaseti uspeli nešto da snime. Novinarima su upućene pretnje smrću ukoliko objave šta se dogodilo. Novinarske ekipe svih televizijskih kuća zatražile su policijsku zaštitu.

Kao reakcija na napad na novinare u Zaječaru, ministar policije Ivica Dačić naložio je da se novinari zaštite od pritisaka i napada, kako bi mogli objektivno da informišu javnost.³⁰

Policija je privela Igora P. (1978) i Miljana M. (1979), osumnjičene da su izvršili ovo krivično delo – sprečavanje službenog lica u vršenju službene radnje, a protiv njih biće podneta krivična prijava. Prilikom pokušaja da fotografiše pogrebnu povorku sa telom ubijenog vababije Ismaila Prentića³¹, napadnut je novinar **Zoran Šaponjić** u Novom Pazaru. Na novinara je nasrnula grupa muškaraca, kojom prilikom je on zadobio nekoliko udaraca u glavu, a fotoaparat mu je oduzet i uništen,

29 „Napadi na novinare uglavnom nekažnjeni“ , *www.politika.rs*, 9. januar 2009.

30 *www.B92.net*, 14. jul 2008.

31 U akciji policije, izvedenoj 20. aprila 2007, u zaseoku na oko sedam kilometara od Novog Pazara, poginuo je Ismail Prentić, označen kao vođa terorističke grupe, ranjen je pripadnik grupe Senad Ramović (34), a uhapšen Safet Bećirović (59).

iako se predstavio kao novinar. Teži incident sprečen je intervencijom nekolicine muškaraca iz pogrebne kolone, koji su stali u zaštitu novinara.³²

Kazne

U Srbiji je tokom 2008. godine zabeleženo stotinak napada na novinare, od kojih je samo jedan procesuiran³³. 35 napada na novinare, fotoreportere i snimatelje, koliko je zabeleženo tokom prvih sedam meseci u 2008. godini, nadaleko nadmašuje statistički godišnji prosek.³⁴ NUNS, takođe, navodi "da su i tokom septembra [2008] u više navrata napadane kolege širom Srbije, kao i da su militantne grupe, nezadovoljne uređivačkom politikom medija, nastavile da upadaju u više redakcija"³⁵. Počinioci napada na novinare, kako se čini, najčešće ostaju ili neotkriveni ili nekažnjeni.

Udruženje novinara Srbije predlaže strože kazne za napade na novinare, te da se takve odredbe uvrste u najavljene izmene i dopune Zakona o javnom informisanju, što je jednostavnije nego menjati Krivični zakonik. Za napad ili pretnju napadom na novinara ili urednika u obavljanju novinarskog posla zaprećena je kazna do tri godine zatvora. Podaci ukazuju da bavljenje novinarskim poslom postaje sve rizičnije³⁶, pa UNS smatra da bi oštrije kazne delovale preventivno na potencijalne napadače. Predloženo je i da se u zakon unese i prekršajna odgovornost za onemogućavanje novinara da prate javne skupove, jer se sve češće „nepoželjnim“ novinarima zabranjuje prisustvo na sednicama lokalnih skupština i sličnim događajima.

32 "Na sahrani vehabije napadnut novinar", *Kurir*, 21. april 2007.

33 Stotinak napada na novinare u 2008. godini, RTS, 26. decembar 2008.

34 www.nuns.org.yu, 16. januar 2009.

35 www.nuns.org.yu, 16. januar 2009.

36 Za sedam ovogodišnjih meseci zabeleženo je 35 teških incidenata, što je dvostruko više nego što je zabeleženo napada na novinare ranijih godina.

Strukturalno nasilje

Strukturalno nasilje označava takvu vrstu nasilja koja korespondira sa sistematskim načinima na koje određena društvena struktura ili društvena institucija nanosi štetu ljudima, sprečavajući ih da zadovolje svoje osnovne ljudske potrebe. Institucionalizovani etnocentrizam, nacionalizam, rasizam, seksizam, heteroseksizam, elitizam samo su primeri strukturalnog nasilja. Strukturalno nasilje i direktno nasilje su u tesnoj međuzavisnosti. Strukturalno nasilje neizbežno dovodi do konflikta i do direktnog nasilja, uključujući nasilje u porodici, rasno nasilje, zločini iz mržnje, terorizam, genocid i rat.³⁷

Hana Arent korelaciju između strukturalnog i direktnog nasilja objašnjava tako što oni koji ne poseduju moć koriste nasilje kao instrument za uvećanje svoje snage.³⁸ Otud se može razumeti zašto mladi, odrasli u siromaštvu, mogu pristupati različitim bandama i učestvovati u nasilnim sukobima, kao i zašto porodično nasilje prednjači u osiromašenim zajednicama.

Za strukturalno nasilje je karakteristično da ne postoji pojedinačni počinitelj, već ono nanosi štetu nefleksibilnošću i rigidnošću struktura prilikom susretanja sa različitostima, polnim, rasnim, klasnim ili nekim drugim. Osim zbog praktične nevidljivosti, strukturalno nasilje je karakteristično po tome što se odvija manje-više nezavisno od individualnog ponašanja, kao i po svom kontinuiranom dejstvu (za razliku od sporadičnog dejstva individualnih nasilnih akata).

Odlukama na nivou društvenih i ekonomskih struktura određuje se raspodela resursa među članovima društva. Ishod tih odluka je nasilje zato što nanosi štetu, povrede ili smrt onima kojima su elementarni uslovi uskraćeni usled delovanja datih struktura. Strukturalno nasilje se odnosi na visoke stope slabog zdravlja i smrti kao rezultata siromaštva.³⁹ Raspodela resursa u društvu utiče ne samo na životni standard, već i na šanse za

37 www.nationmaster.com/encyclopedia/.

38 Arendt, Hannah. 1969. *On Violence*. New York: Harcourt, Brace & World, Inc. (www.monitor.upeace.org).

39 www.depts.washington.edu

opstanak. Ravnomernija distribucija može produžiti očekivani životni vek članova društva, budući da je smrtnost kao rezultat neravnopravne raspodele tipičan primer inherentnog strukturalnog nasilja.

Norveški sociolog Johan Galtung je skovao termin *strukturalno nasilje* kako bi opisao ograničavanje ljudskog potencijala kao posledicu ekonomskih i političkih struktura u društvu.⁴⁰ Primeri strukturalnog nasilja, prema Galtungu, su: neravnopravan pristup resursima, političkoj moći, obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti ili pravnoj zaštiti. Strukturalno nasilje se javlja kada deca nemaju pristup adekvatnim školskim ustanovama, kada radnici rade u nehumanim uslovima, kada ljudi zbog svoje drugačije seksualne orijentacije dobiju otkaz. Strukturalnom nasilju su, primera radi, izloženi stanovnici Pančeva, čije je zdravlje ugroženo zbog delovanja industrijskih i naftno-prerađivačkih pogona, koji gotovo svakodnevno nekažnjeno krše zdravstvene standarde, a samim tim, i zakon.

Usled mnoštva pojavnih oblika, strukturalno nasilje, zahtevalo bi posebnu studiju. Na ovom mestu biće navedeni samo neki primeri strukturalnog nasilja kome su izloženi Romi u srpskom društvu, kako bi se ilustrovalo prikriveno, dugotrajno i okrutno dejstvo ovog oblika nasilja.

Zdravlje, higijenski uslovi, životni vek Roma

Najnoviji rezultati istraživanja stanja dece i žena u Srbiji pokazuju da je veliki broj romske i siromašne dece u Srbiji isključen iz obrazovnog, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite.⁴¹ Istraživanje je urađeno na na-

40 Galtung, J. (1969). Violence, peace and peace research. *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.

41 Ovo su neki od podataka koji su dobijeni „Istraživanjem višestrukih pokazatelja stanja i položaja dece i žena” (Multiple Indicator Cluster Survey – MICS). Obuhvatajući uzorak od 10.000 domaćinstava, MICS je najveći izvor podataka kojima se može pratiti stanje dece i žena u Srbiji.

Istraživanje višestrukih pokazatelja u Srbiji su sproveli Republički zavod za statistiku Vlade Republike Srbije i agencija za istraživanje javnog mnjenja Strategic Marketing, a

cionalnom uzorku domaćinstava i prvi put je posebno ispitano stanje 20 posto najsiromašnijih stanovnika i Roma koji žive u romskim naseljima. Rezultati istraživanja koje je urađeno 2005. godine pokazuju da je nejednakost, koja je najčešće vezana za siromaštvo i etničku pripadnost, još uvek velika.

Stopa smrtnosti odojčadi se često upotrebljava kao pokazatelj životnog standarda i fizičkog kvaliteta života. To je važna mera dobrobiti odojčadi, dece i trudnica, budući da se dovodi u vezu sa mnoštvom faktora, poput zdravlja trudnica, kvaliteta i pristupa medicinskoj nezi, socioekonomskim uslovima i praksi javnog zdravlja. Stopa smrtnosti romske dece posebno je visoka kod odojčadi, kod kojih je stopa smrtnosti 26 na 1000 živorođenih.⁴² Verovatnoća smrtnosti romske dece do pet godina starosti je gotovo tri puta veća (oko 28 na 1000 živorođenih) od nacionalnog proseka.⁴³

Najveća stopa smrtnosti kod žena u reproduktivnom periodu je zabeležena kod Romkinja. Samo u 2002. godini 243 Romkinje starosti od 15 do 49 godina umrlo je od različitih uzroka.

Etnicitet je usko povezan sa brojem vakcinisane dece. Dok je 87 odsto dece u Srbiji vakcinisano protiv malih boginja, zauški i rubeole, samo 63 posto romske dece iz romskih naselja je primilo ove vakcine.

Samo jedan odsto Roma doživi šezdesetu godinu života. Gotovo 44 odsto romskih naselja je nehidijensko, trećina nema vodovodnu mrežu, a dve trećine nemaju kanalizaciju, dok svako deseto dete živi u objektu bez električne energije. Veliki procenat dece i odraslih ne pije mleko, niti jede mlečne proizvode, a upotreba mesa je posebno retka u ishrani.⁴⁴ Prevalencija pothranjenosti kod romske dece je nekoliko puta zastupljenija u

rezultati su objavljeni 13. juna 2007.

<http://www.unicef.org/serbia>

42 Smanjiti smrtnost porodilja, *www.B92.net*, 6. novembar 2007, B92.

43 Prema podacima Instituta za javno zdravlje, naša zemlja zaostaje u odnosu na mnoge evropske zemlje u kojima godišnje umre manje od pet beba na 1000 stanovnika.

44 Ove podatke o zdravstvenoj slici Roma izneo je Osman Balić, član Lige za Dekadu Roma iz niškog JURUM centra, na skupu u Medija centru. Uz napomenu da se u ovu populaciju vratila tuberkuloza, jedino što ih "približava Evropi jesu narkomanija i HIV". Balić je stanje ocenio kao katastrofično i rekao da su "Romi dovedeni na rub biološke egzistencije".

odnosu na nacionalni prosek – 12 posto romske dece je akutno, a 20 posto hronično pothranjeno.

Obrazovanje Roma

Strukturalno nasilje prema Romima odražava se ne samo kroz zdravstvenu zaštitu, uslove života, siromaštvo, zapošljavanje, već i kroz obrazovanje. Romska deca u Srbiji susreću se sa nizom barijera koje je postavio obrazovni sistem.⁴⁵ Samo 33 odsto dece u Srbiji pohađa predškolske ustanove. Ovaj procenat je drastično niži među najsiromašnijom decom i iznosi 7 odsto, a samo 4 odsto među romskom decom. Kao i u mnogim drugim zemljama, osnovno obrazovanje je univerzalno. Ipak, dramatični dispariteti se javljaju u srednjem obrazovanju. Ukupno pohađanje na nacionalnom nivou je 84 posto, dok samo 10 odsto romske dece pohađa srednju školu.⁴⁶

Postoji više uzroka za otežan ili onemogućen pristup romske dece obrazovanju. Čest je problem što romska deca ne govore srpski, ili ne vladaju dobro njime, što otežava rad u školi. Na primer, nije nepoznato da se zbog jezičke barijere romska deca šalju u škole za decu ometenu u razvoju, što je posledica neadekvatnog sistema ispitivanja prilikom upisa u prvi razred osnovne škole, i zanemarivanja činjenice da ova deca često ne vladaju srpskim jezikom. Sa druge strane, siromaštvo otežava nabavljanje potrebnih udžbenika, što predstavlja još jednu prepreku za inkluziju Roma u društvo.

Strukturalno nasilje – prikriveno nasilje siromaštva i marginalizacije – predstavlja kršenje ljudskih prava i vodi dehumanizaciji onih koji su mu sistematski izloženi. Prvi korak u borbi protiv strukturalnog nasilja jeste njegovo uočavanje i suočavanje sa njegovim razornim posledicama, kako bi se uopšte otpočela borba protiv nasilja na strukturalnom nivou.

45 Istakla je u beogradskom Medija centru savetnica potpredsednika Vlade Srbije za obrazovanje i socijalna pitanja Tinde Kovač-Cerović.

46 Istraživanje UNICEF-a o položaju žena i dece u Srbiji, <http://www.unicef.org/serbia>

Napadi na manjine

Netolerancija prema pripadnicima nacionalnih (i verskih) manjina vidljiva je kroz mnoštvo primera, setimo se samo inicijativa stanovnika naselja Dr Ivana Ribara ili stanovnika Ovče⁴⁷, koji su organizovali proteste protiv izmeštanja Roma iz takozvanih nehygijenskih naselja u njihov komšiluk. Premda ovakvi izlivi netolerancije nisu strani ni državama u našem okruženju (selo Ambrus, Slovenija⁴⁸), netrpeljivost prema manjinama je ne mali broj puta prerastala u nasilje i atmosferu linča.

Nakon donošenja odluke gradskih vlasti o privremenom postavljanju kontejnera u naselju Dr Ivana Ribara, gde bi trebalo da se presele porodice Roma iz nehygijenskog naselja Staro Sajmište ispod mosta Gazela, grupa građana je počela proteste⁴⁹ u naselju Dr Ivana Ribara protiv ove odluke.

- 47 Predstavnici rumunske nacionalne manjine u Ovči najavili su masovnije proteste zbog najavljenog raseljavanja Roma u to naselje. Stanovnici Ovče tvrde da u tom naselju živi jedina rumunska zajednica na teritoriji Beograda koja ima status starosedelaca, zbog čega bi naseljavanjem Roma bili asimilovani. "Ovča: Rumuni protestuju zbog Roma", *www.B92.net* 24. septembar 2008.
- 48 U slovenačkom selu Ambrus, u novembru 2006. godine, došlo je do masovnih protesta stanovnika naselja zbog najavljenog preseljenja Roma u to naselje. Protesti su eskalirali u nasilje, pa je uključena i policija, specijalna policija i konjica, a u sukobu je više građana povređeno. Nakon smirivanja situacije, odustalo se od projekta useljavanja Romskih porodica u Ambrus. "Situacija s Romima opet napeta", *www.B92.net*, 26. novembar 2006.
- 49 Tokom organizovanja ovih protesta, počeli su naizmenični pokušaji spaljivanja romskih naselja u Beogradu. Tridesetog jula 2005. godine oko 21 čas, četiri nepoznata mladića u belim majicama su bacila četiri pivske flaše, napunjene zapaljivim materijama, na kuće Roma u naselju na Tošinom Bunaru. Flaše su pale pored šupe i počele da gore. Jedna je gorela na sredini dvorišta a jedna, koja je bila u kući, sama se ugasila. Prvog avgusta 2005. godine oko 22 časa, nepoznati mladići su opkolili kuću u romskom naselju na Bežanijskoj kosi u ulici Partizanskih avijacija, u kojoj živi romska porodica Durmiši, i u tišini bacili 7-8 flaša sa molotovljevim koktelom. Nakon toga su nestali u nepoznatom pravcu automobilom koji ih je čekao. Nije bilo povređenih ni veće materijalne štete zato što su stanovnici naselja brzo reagovali. Nekoliko stotina metara niže u istoj ulici, 27. avgusta 2005. godine stanovnici su osujetili napad jer su mladići, još dok su prilazili naselju, iz kola dovikivali psovke i pretnje. Čuli su da kola jure i da iz njih viču „Cigani

Grupe nepoznatih mladića počele su da obilaze romska naselja u Beogradu pokušavajući da ih spale, tuku stanovnike i vređaju na nacionalnoj i rasnoj osnovi. Dogodila su se četiri pokušaja spaljivanja romskih naselja.⁵⁰

Pritisak je, očigledno, doneo željene rezultate. Ideje o preseljenju Roma u Zemun Polje, Batajnicu, Novi Beograd i Veliki Mokri Lug još ranije je propalo, a posle dve nedelje svakodnevnih protesta, gradske vlasti su odustale i od plana da se u naselju Dr Ivana Ribara postave bungalovi za privremeni smeštaj žitelja nehipijenskog naselja ispod Gazele. Istovremeno, reakcija Vlade Srbije na sve učestalije nasilje nad Romima je izostala.

Po proglašenju nezavisnosti Kosova, netrpeljivost prema albanskom stanovništvu iskazana je kroz niz napada, od kojih se ovde navode neki koji su se odigrali u Vojvodini. U jednom od takvih mržnjom inspirisanih napada, koji se odigrao u pekari "Violeta" u Novom Sadu, nepoznati muškarac je pretukao kupca koji se tu zatekao. Napadač je svoj napad obrazložio time da je "mušterija kupovala u pekari čiji je vlasnik albanske nacionalnosti."⁵¹

Na sajtu www.youtube.com postavljen je snimak pod nazivom "Šiptari lete u nebo", potpisan sa "Oslobodioci – omladina lojalna pravoslavlju. Na snimku se vide tri maskirane osobe koje su, u noći između 2. i 3. septembra, razbile izlog pekare "Violeta", polile unutrašnjost benzinom i zapalile je pomoću baklje. Amaterski snimak počinje tekstem: "Reci svima

.....
 gde ste, spalimo vas", pa su svi muškarc i napadači su pobjegli. Ovom pokušaju paljenja kuća prethodilo je svakodnevno bacanje kamenja uz vređanje, tako da su muškarc i iz naselja odlučili da dežuraju svake noći, kako bi sačuvali svoje domove. Dana 29. avgusta oko 2 sata ujutru, dva nepoznata mladića su bacila dva molotovljeva koktela na barake u Šumatovačkoj ulici u opštini Vračar. Jedan molotovljev koktel je bačen na krov barake a drugi ispod kombija koji se nalazio pored barake. Niko nije povređen jer su stanari brzo reagovali i pozvali policiju koja je ubrzo došla i izvršila uviđaj. 6. septembra 2005. godine oko 15 časova, ispred zgrada u ulici Dr Ivana Ribara, N.N. mladić srpske nacionalnosti napao je gumenom palicom Fadila Brahimija, Roma po nacionalnosti. Tom prilikom je Fadil Brahim i zadobio dva udarca u predelu vrata i desnog ramena. Napadač je bio u društvu još četiri mladića koji su za to vreme sedeli na betonskom pločniku u parku. Nakon incidenta, Romi su pozvali policiju.

50 1 "Komunalni rasizam" *Danas*, 15. juli, 2005. 2 11. juli 2005.

51 www.dnevnik.co.yu, 20.03.2008.

ko si, ne stidi se svoje vere i budi ponosan sin pravoslavlja!”, a praćen je himnom “Bože pravde”.⁵² Vlasnik pekare, Binaj Vebi, Albanac, naveo je da “u požaru nije bilo povređenih jer pekara u tom trenutku nije radila”.⁵³ Snimak, potpisan sa “Oslobodioci – Omladina lojalna pravoslavlju”, uklonjen je sa pomenutog sajta nakon objavljivanja reportaže o ovom događaju u medijima, zbog kršenja pavila upotrebe sajta.

Nakon sprovođenja istrage, policija je utvrdila da su za napad odgovorni Rudolf R. (20), Holik N. (21) i maloletni M.M. (17), svi iz Novog Sada. Na to ih je, kako se navodi u policijskom izveštaju, podstrekivao Jovan Š. (28) iz Novog Sada, koji je angažovao i Bojana J. (26) da kamerom snimi paljenje pekare, a čiji snimak je polovinom januara ove godine objavljen na internet sajtu. Protiv Jovana Š. i Bojana J. podnete su krivične prijave zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje, dok je protiv ostalih počinilaca podneta krivična prijava zbog izazivanja opšte opasnosti.

U martu 2008. godine u Somboru neimenovana grupa ljudi je pokušavala da sprovede bojkot pekara čiji su vlasnici Albanci⁵⁴. Nakon proglašenja nezavisnosti Kosova, akcija deljenja besplatnog hleba bila je organizovana ispred 12 pekara sa ciljem odvrćanja građana od kupovine u pekarama čiji su vlasnici Albanci. Istovremeno, razbijena su stakla na nekoliko somborskih pekara čiji su vlasnici Albanci, a neke od njih su napadane i više puta. Ovu akciju je sprovedla jedna nestranačka organizacija koja nije htela da otkrije svoje ime. Akcija je “uspela” utoliko što je dovela do raspirivanja mržnje i sejanja straha među pripadnicima albanske etničke zajednice.

Treći u nizu napad na Albance u Vojvodini povodom proglašenja nezavisnosti Kosova dogodio se na “srpsku” Novu godinu, kada su i na drugom objektu pekare “Violeta”, u Kosovskoj ulici u Novom Sadu, polupana stakla i vitrina. Međutim, vlasnik pekare i novosadska policija ističu da se tada radilo o sukobu navijača.⁵⁵ Čak i ako je tačno da je u pitanju bio su-

52 Rasvetljeno paljenje pekare, *Beta*, 23. januar 2008.

53 Rasvetljeno paljenje pekare, *Beta*, 23. januar 2008.

54 Sombor: Kome smetaju pekari, *B92*, 2. mart 2008.

55 Paljenje pekare uz himnu 17. januar 2008. | 12:01 – > 17:34 | Izvor: *B92* Beograd, Novi Sad – Na internet sajtu www.youtube.com postavljen snimak paljenja jedne novosadske pekare, čiji je vlasnik Albanac. Snimak naknadno uklonjen.

kob navijača to nipošto ne čini manje strašnim uništavanje imovine koje je rezultat nasilja.

Vojin Dimitrijević, direktor Beogradskog centra za ljudska prava, ocenio je za B92 da je snimak paljenja pekare, kao i snimak "Škorpiona" koji ubijaju zarobljenike iz Srebrenice, prikazuje nasilje nad onima koji su drugačiji. On upozorava da "u ovom trenutku stižu signali s najviših mesta da je svaki ekstremizam, a naročito ekstremizam kamufliran rodoljubljem, pravoslavljem dopušten, onda se nemojmo čuditi da će sve više ljudi to da radi, čak i ako im neko izričito ne naredi, i da će ne samo to da rade, nego i da se ponose."⁵⁶

Vlada Srbije je u više navrata pokazala odsustvo rešenosti da stane na put diskriminaciji i nasilju koje iz nje proizilazi, iako je upravo država dužna da pruži institucionalne garancije grupama koje su izložene diskriminaciji. *Zakon o zabrani diskriminacije* trebalo bi da štiti pripadnike verskih i nacionalnih manjina, osobe sa hendikepom, Rome, žene koje su izložene rodnoj diskriminaciji, seksualne manjine i sve ostale koji se osećaju ugroženima u Srbiji. Međutim, Srbija je još uvek jedina evropska država koja nema opšti zakon protiv diskriminacije koji predstavlja generalnu zabranu diskriminatornog ponašanja. Nakon donošenja takvog zakona, slede drugi zakoni koji se bave specifičnim grupama koje su češće žrtve diskriminacije, ili se bave specifičnim društvenim odnosima u kojima se diskriminacija češće javlja.⁵⁷

56 "Paljenje pekare uz himnu", 17. januar 2008. B92.

57 Očekuje se da će Srbija dobiti opšti antidiskriminacioni zakon tokom marta ili aprila 2009, jer je zakon već u Skupštini. Donošenje ovog zakona predstavlja tek prvi (i osnovni) korak koji država mora preduzeti kako bi zaštitila sve svoje građane i garantovala jednakost njihovih prava, kao i njihovu bezbednost.

Navijačko nasilje

Istorijski, društveni, ekonomski, politički i kulturni faktori na različite načine utiču na prirodu i intenzitet ispoljavanja navijačkog nasilja u evropskim državama. Na primer, u Engleskoj, značajan faktor je društvena klasa, u Škotskoj ili u Severnoj Irskoj to su religijski činiooci, u Italiji je to ispoljavanje istorijski utemeljenih regionalnih antagonizama i sl.⁵⁸

Navijačko nasilje na prostoru bivše Jugoslavije bilo je opterećeno odnosima između pojedinačnih klubova, ali i pripadnika različitih naroda. Danas, u Srbiji, odnosi između navijača suprotstavljenih timova izraz su njihovog takmičarskog duha, ali i njihovog društvenog položaja, obrazovanja, društvenih vrednosti, kao i destruktivnih impulsa. Nepisano je pravilo da utakmice služe kao ventil kojim društvo dopušta ispoljavanje agresije i frustracija navijača. Međutim, mnogobrojni incidenti pokazuju da izlivi navijačkog nasilja često izmiču svakoj kontroli, kao i da često, iz okvira stadiona, prelaze na političke događaje i skupove na ulicama glavnog grada.

Osim međusobnog sukobljavanja, sukobi sa policijom na utakmicama odraz su njihove društvene marginalizovanosti, ali i istinske mržnje prema policiji. Na ulicama Beograda često se, nakon važnijih utakmica, a naročito onih u kojima je bilo sukobljavanja sa policijom, pojavljuju grafiti destruktivne sadržine. "Smrt policiji", "Stop represiji nad navijačima", i mnogi drugi nepristojne sadržine čest su prizor.

Termin *huliganstvo* su stvorili britanski mediji, posebno tabloidni, polivinom šezdesetih godina prošlog veka. Iako ne postoji specifična zakonska definicija ovog pojma, moglo bi se reći da je najopštije shvatanje da je to nasilje ili neredi koji uključuju fudbalske navijače.⁵⁹ Međutim, iako su se huliganima najpre smatrali fudbalski navijači koji izazivaju neredu i sukobe, ovaj pojam se proširio i na izgrednike u kontekstu drugih sportskih događaja. Poznato je da huligani u Engleskoj potiču iz sloja radničke klase, manji broj radi na sivom tržištu ili je nezaposlen. Oni su u kasnijem tinej-

58 Social Issues Research Centre www.sirc.org

59 Pearson, G. (University of Liverpool FIG Factsheet) – www.liv.ac.uk/footballindustry/hooligan.html

džerskom dobu ili u ranim dvadesetima, mada nije neuobičajeno učešće starijih huligana u ulozi lidera.⁶⁰

Iako huligani kod nas imaju neke zajedničke karakteristike sa onima iz Engleske (često potiču iz radničke klase, nezaposleni su ili rade na sivom tržištu, u kasnim tinejdžerskim ili ranim dvadesetim godinama), postoje i neke specifične odlike ovih skupina koje su rezultat URUŠAVANJA SRPSKOG DRUŠTVA. Psiholog Vladan Beara iz Centra za traumu, navodeći da su navijači posebna društvena grupa, ističe da je u Srbiji ta grupa naročito agresivna: "U takvoj jednoj atmosferi uzgaja se slika o pripadniku drugog plemena, druge grupe, kao o nekome ko je manje vredan, ko je zao i koji zbog toga zaslužuje kaznu. Ti mladi ljudi su odrastali u periodu ratova. Gledali su dnevnik, gledali su scene nasilja, njihovi očevi su bili na ratištima, mnogi od njih su proterani iz svojih domova..."⁶¹

Otud pribegavanje nasilju ovim, najvećim delom, mladim ljudima nije strano. Agresivno ponašanje i tuče uoči fudbalskih utakmica uobičajen su način kanalisanja otvorenog neprijateljstva prema pripadnicima protivničkog kluba, a dešava se i da se sukobi navijača završe smrtnim slučajem.

Incidenti

Nasilje koje je direktno povezano sa navijačkim grupama postalo je sastavni deo "sportskog života". Broj incidenata u poslednjih osam godina meri se stotinama, a ubistva na sportskim događajima u poslednjih osam godina su u značajnom porastu. Kada je o nasilju koje je povezano sa sportskim događajima reč, treba reći da je ono slojevito. Vinovnici nasilja na sportskim terenima najčešće su navijači, ali i policajci koji su u poslednjih nekoliko godina optuženi za ozbiljne incidente. Neki od tih incidenata za posledicu su imali i teško ugrožavanje života građana⁶².

60 Nicholls, Andy (2005). *Hooligans A-L*. Milo Books, 63. ISBN 1 903854 41 5.

61 Radio Deutsche Welle, 15. april 2008.

62 U oktobru 2004. godine pripadnici Žandarmerije, uoči „večitog derbija“ teško su ranili 15-godišnjeg dečaka ispalivši gumeni metak koji ga je pogodio u lice. Dečak je ostao težak invalid usled povrede. Takođe, 15. juna 2006. godine Žandarmerija je u hali Pionir prekoracišla ovlašćenja kada je tokom košarkaške utakmice nepotrebno intervenisala

Za zaustavljanje nasilja na sportskim priredbama problem predstavlja i teza da se između pripadnika javne bezbednosti i grupa hilagana iz većih sportskih klubova postoji jedan uzajamni odnos poverenja i saradnje. Naime, postoji veza između delova policije iz "javnog reda i mira" i to je jedan od glavnih uzroka što nema rezultata u borbi protiv huligana. "Delovi policije pravdaju se time da su im pojedini navijači važne operativne veze i da zbog toga ne mogu da pokreću postupke protiv njih"⁶³. Međutim kao najčešći generator nasilja navode se huligani koji su pripadnici najekstremnijeg navijačkog korpusa. Broj incidenata samo u poslednjih osam godina meri se stotinama.

Početak crne serije događaja odigrao se 30. oktobra 1999. godine, i to na "večitom derbiju". Usred utakmice, navijači Partizana su ispalili nekoliko raketa sa južne tribine, od kojih se jedna zabola u vrat Aleksandra Radovića (17) iz Opova, koji je bio na severu, među navijačima Crvene zvezde. Nesrećni mladić nije preživeo. Trojica navijača Partizana 14. maja 2002. pretukla su nekadašnjeg proslavljenog boksera Živorada Šiškovića (66) na železničkoj stanici kod Pančevačkog mosta, kada je stao u odbranu Kineza koga su huligani maltretirali. Čovek je preminuo od posledica srčanog udara.

Do početka 2005. godine zabeleženo je na desetine osoba izbodениh noževima u navijačkim tučama i unapred pripremljenim sačekušama, a Dobrica Dimitrijević iz Zaklopače je čak nastradao od tog oružja na severnoj tribini, za vreme utakmice Crvene zvezde i Vojvodine! Crna hronika sa navijačkim tragom nastavljena je u januaru 2005. godine, kada je u tuči zbog šala, od posledica ubadanja nožem, preminuo fan Partizana Mirko Radovanović (18). U avgustu 2005. godine grupica navijača kluba Voždovac krenula je vozom za Golubovce da bodri svoj tim na meču sa Zetom. Njih je u Rakovici, u kupeu, napalo dvadesetak pristalica FK Rad, od kojih je jedan nožem u vrat usmrtio Bojana Majića (29), dok je drugi simpatizer Voždovca, izboden u leđa, preživeo. Samo dva meseca kasnije još jedan srednjoškolac u Obrenovcu, Radovan Milošević (17), izgubio je život zato što je voleo „pogrešne“ klupske boje. Deset dana kasnije, u autobusu

na tribinama i dovela do ozbiljnog povređivanja više desetina navijača i policajaca.

63 "Divljanje do samouništenja", *Vreme*, broj 926.

vraćajući se sa utakmice protiv Čukaričkog, ubijen je nožem Golub Balević (18), navijač kluba Bežanija.

U aprilu 2006. godine nožem u leđa izboden je Petar Sedlak (23), koji taj napad nije preživeo. Jezive scene desile su se i u julu iste godine. Zakažana tuča između navijača Crvene zvezde i Partizana na stadionu FK Žarkovo završena je tragično, pošto je nožem ubijen Aleksandar Panić (24). Poslednja žrtva krvavih obračuna u navijačkom svetu je Dušan Penić, koji je pretučen na smrt ispred kladionice „Rojal“ na Novom Beogradu. Sukob je nastao zbog dresa Dušana Baste, koji je Penić nosio u rukama.

14. aprila 2008. u Futogu kod Novog Sada ubijen je mladić u međusobnom okršaju dve navijačke grupe. Reč je o tuči između navijača Partizana i FK Vojvodine. Novosadska policija uhapsila je Stevana S. (20) iz Novog Sada, osumnjičenog da je u toj tuči ubio Dejana Dimitrijevića (27) iz Novog Sada. Policija je saopštila da je Stevan S. osumnjičen i za pokušaj ubistva maloletnog. S. B., koji je teško ranjen, kao i da će protiv njega biti podneta krivična prijava zbog nedozvoljenog držanja oružja i eksplozivnih materija. U saopštenju se navodi da je Stevanu S. određen policijski pritvor i da će ga saslušati dežurni istražni sudija Okružnog suda u Novom Sadu.⁶⁴

Ovde su navedeni samo neki od mnogobrojnih incidenata vezanih za navijačko nasilje. Samo u poslednje dve godine zabeleženo je na stotine novih incidenata. Čini se da se svake godine broj incidenata uvećava, a u ovom izveštaju nema dovoljno mesta da se pobroje svi incidenti koji su se odigrali samo u poslednje dve ili tri godine⁶⁵.

64 "Nova divljanja huligana" 17. april 2008. *B92, Beta, Tanjug*

65 Pretučena pripadnica MUP-a: Četvorica navijača Borca pretukla su u centru Čačka policajku Anu Pantić (25)! Pijani huligani prepoznali su Anu, koja je često obezbeđivala utakmice Borca, i krvnički je prebili naočigled njenog trogodišnjeg sina. Siledžije su prebile i Aninog komšiju Borisa B., koji je pokušao da je zaštiti. Ana je s teškim povredama prebačena u bolnicu, dok je njenom komšiji polomljena jagodična kost. Policija je uhapsila napadače Đ. J. (21), Z. C. (22), D. D. (24) i N. N. (20), koji su odranije poznati po neredima na utakmicama FK „Borac“. *Press*, 24. april 2008
Navijači pretukli putnike u autobusu: Slobodana B. (41) i Slavka O. (48) brutalno je pretukla u gradskom autobusu na liniji 18 grupa huligana obučenih u crno-bele dresove, koji su juče po podne krenuli na utakmicu polufinala Kupa sa Crvenom zvezdom. Kako *Blic* nezvanično saznaje, trinaestogodišnji M. B. sin Slobodana B. nije

.....
 povređen, ali je na Urgentni centar primljen u stanju šoka. Izvor: *Građanski list*, 17. april 2008

Osam policajaca u Jagodini povređeno je uoči superligaške utakmice između fudbalskih klubova Jagodina i Vojvodina. Sat pre početka utakmice, oko 15.30 grupa od oko 80 navijača gostujućeg fudbalskog kluba krenula je glavnom ulicom u pravcu gradskog stadiona u Jagodini uz pratnju pripadnika policije. Kada su stigli kod lokala kladionice u ulici Kneginje Milice br. 119, jedan od navijača izašao je iz grupe i prišao grupi mladića koji su stajali ispred lokala i napao jednog od njih. Pripadnici policije pokušali su da zaštite napadnutog mladića, nakon čega je usledio fizički napad navijača Vojvodine na policajce. U ovom napadu povređeno je osam policijskih službenika, koji su zadobili lake telesne povrede u vidu opekotina od baklji, krvnih podliva i ogrebotina, a oštećeni su i izlozi obližnjih lokala, kao i vozila koja su bila u blizini – navodi se u saopštenju jagodinske policije. Izvor: *Građanski list*, 17 septembar 2008. Navijači Borca pretukli fudbalera iz Gane: Tamnopusotog fudbalera Solomona Opokua iz Gane grupa navijača pretukla je po završetku utakmice između Borca i Bežanije. Dvadesetjednogodišnji Opoku, koji je prethodna dva meseca bio na probi u Borcu, pretučen je u subotu oko 16.30 časova u neposrednoj blizini stadiona.

Prema saznanju *FoNet*, na njega je nasrnulo nekoliko Borčevih navijača, koji su mu uz rasističke povike zadali udarce pesnicama i nogama po telu. Nakon incidenta Solomon Opoku prebačan je na urgentno odeljenje čačanske bolnice, gde su mu lekari konstatovali lake povrede. *FoNet*, 10. mart 2008.

Navijači opet pretukli dečaka: Četrnaestogodišnji B. S, po drugi put za tri nedelje, pretučen je juče oko 14 sati u blizini Osnovne škole "Filip Filipović" u Bulevaru JNA. Sačekala su ga četiri mladića u šumi koja se nalazi odmah pokraj škole, nasrnuvši na njega noževima. Prvi napadač je visine oko 180 centimetara, star 16 godina, obučen u duks i crnu majicu s kapuljačom. Drugi napadač visok je oko 195 centimetara, krupnije građe i nosio je majicu sive boje. Svi su imali preko usta šalove sa obeležjima Fudbalskog kluba Rad. Kako saznajemo, motiv prebijanja su izjave koje je B. S. dao medijima posle prvog napada. Ti isti napadači B. S. su pretukli i 18. maja zato što je na sebi imao trenerku FK Voždovac, gde inače trenira. Tada su mu polomili desnu potkolenicu, a zadobio je i ogrebotine po licu i telu, *Mondo*, 8. juni 2005.

Tuča navijača Vojvodine i Partizana: Šest osoba povređeno je u Novom Sadu tokom tuče navijača Vojvodine i Partizana pred današnju utakmicu ova dva kluba. Privedeno je 30 osoba, saopštila je policija. *Beta*, 12. april 2008.

Opšta tuča na ulicama i tribinama: Masovna tuča navijača pre početka utakmice Vojvodina-Partizan u Novom Sadu. Teže je povređen Dejan P. (27) iz Zemuna, kome je polomljena ruka. Policija privela 30 navijača. *Večernje novosti*, april 2008.

Policija je privela oko 20 navijača Rada i Budućnosti: U tuči navijača

“Pravda za Uroša”⁶⁶

Interesantan je slučaj **Uroša Mišića**, poznatog u javnosti kao slučaj “Pravda za Uroša”. “Uroša Mišića Okružni sud u Beogradu osudio je na 10 godina zatvora za pokušaj ubistva žandarma Nebojše Trajkovića”.⁶⁷ Na fudbalskoj utakmici Crvena Zvezda – Hajduk Kula 2. decembra 2007. Mišić je Trajkovića napao upaljenom navijačkom bakljom, pokušavajući da mu je ugura usta. Smatrajući napad monstruoznim, sudsko veće je ocenilo da je napad predstavljao “linč službenog lica”. Trajković nije dao povod za napad, čak je svoj službeni pištolj bacio preko ograde kako ne bi bio primoran da puca na svoje napadače.

Dvojica navijača Crvene zvezde koja su učestvovala u prebijanju Trajkovića na pomenutoj utakmici dobila su zatvorske kazne – Miloš Zimonja godinu dana i osam meseci, a Slaviša Drakuļ, godinu dana zatvora zbog nasilja na sportskoj priredbi, na osnovu Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama.

Kako prenosi B92, “zbog nereda na toj utakmici, u Drugom opštinskom sudu u toku je dopuna istrage protiv generalnog sekretara FK Crvena zvezda Zorana Damjanovića, direktora stadiona Miodraga Ćorovića, komesara za bezbednost stadiona Novice Mijuškovića i delegata FSS na toj utakmici Radeta Popovića. Damjanoviću, Ćoroviću, Mijuškoviću i Popoviću na teret se stavlja “teško delo protiv opšte sigurnosti”, zbog sumnje da nisu preduzeli sve mere i aktivnosti za sprečavanje nereda na stadionu u toku utakmice.”⁶⁸

.....

podgoričke Budućnosti i beogradskog Rada juče u Podgorici lakše je povređeno 20 simpatizera obe ekipe. Sukob navijača dogodio se oko 13 sati uoči fudbalske utakmice Meridijan superlige Srbije i Crne Gore ispred gradskog stadiona u Podgorici. Policija je privela oko 20 navijača Rada i “nešto manje” navijača Budućnosti. *www.B92.net*, 6. novembar 2005.

66 Interesantno je da je u Hrvatskoj za pokušaj ubistva policajca, otprilike u istom periodu kada je Uroš Mišić osuđen, određena kazna od 10 godina zatvora.

67 Kriv za pokušaj ubistva policajca, *www.B92.net*, 19. septembar 2008.

68 Isto

Nakon izricanja presude, na zidu naspram ulaza u zgradu suda, kao i na mnogim drugim javnim površinama, osvanuo je grafit – “Sloboda za Uroša Mišića”, a u narednim danima su po čitavom gradu osvanuli natpisi “pravda za Uroša”. Ovo je, zapravo, bio prvi put da je pravosuđe odlučilo da oštro i beskompromisno stane na put nasilništvu na sportskim događajima, određivši desetogodišnju zatvorsku kaznu za pokušaj ubistva policajca. Presuda je, istovremeno, trebalo da predstavlja i upozorenje ostalim izgređnicima da mogu biti uhvaćeni i da će agresivno ponašanje biti kažnjeno. Sudeći po reakciji navijača i onih koji podržavaju Mišića, ovakva odluka suda je izazvala pravo zaprepašćenje kod onih koji podržavaju navijačko nasilje, dok je, sa druge strane, predstavljala ohrabrujuću rešenost da se novi izgredi spreče. Uroš Mišić je, sudeći po stotinama grafita koji su ispisani po beogradskim zgradama, postao vrsta heroja i mučenika u očima dela javnosti koji ga podržava.

Do preokreta u slučaju Mišić došlo je u martu 2009. Naime, na žalbu branioca, Vrhovni sud je ukinuo presudu, a predmet je vraćen prvostepenom sudu na ponovno suđenje, uz obrazloženje da je prvostepena presuda doneta uz bitne povrede odredaba krivičnog postupka ⁶⁹.

U borbi protiv huligana najpoznatija je Velika Britanija po svom, u najvećoj meri reaktivnom pristupu. Razvijana je posebna tehnika nadzora, policijske taktike, segregacija navijača, zabrana prodaje alkohola u okolini stadiona itd. Britanska vlada je, takođe, uvela posebne zakonodavne mere saobražene “huliganizmu”.⁷⁰ Na primer, stadioni i njihovo okruženje pokriveni su kamerama, a na stadionima postoje prostorije za monitoring u kojima se snimci analiziraju. Policajci, takođe, koriste i ručne kamere kojima snimaju sve koji ulaze na stadione, a na ulazima sprečavaju ilegalne ulaske. Treba dodati i da je Evropska unija, usvojila dosta od britanske taktike za borbu protiv huliganizma, koje su se, čini se, pokazale do sad najuspešnijim.

69 Ponavlja se suđenje Urošu Mišiću, *Borba*, 3.mart 2009.

70 www.sirc.org

Nasilje u školama

Gubitak oslonca u porodici, školi i društvu doveo je do poremećaja ponašanja dece i ispoljavanja agresije prema vršnjacima i prema nastavnicima.⁷¹ Očigledno je da nasilje kome su učenici gotovo svakodnevno izloženi postaje model ponašanja koji i sami preuzimaju u kontaktu sa svojim vršnjacima. Uz nepripremljeno školsko osoblje čiji je autoritet nakon društvenog sunovrata devedesetih i dalje izuzetno nizak, i kontinuirano vršnjačko nasilje, škole su i dalje arena u kojoj vlada nasilje i bezvlašće.

Statistika pokazuje da su se poslednjih godina sukobi među decom preselili iz predgrađa u centralne gradske opštine. Nekadašnje tuče suparničkih "škola iz komšiluka", prerasle su u organizovano maltretiranje Roma i pojedinaca koji su uspeli da se zamere glavnom školskom kriminalcu ili dileru. Nisu retke ni beleške o fizičkom obračunu nastavnika sa đacima.

71 Pretučen profesor :Javnost u Somboru zgranuta je teškim i nesvakidašnjim incidentom u OŠ "Dositej Obradović" u kojoj je, pre dva dana, teško pretučen jedan mladi profesor hemije. Pošto su izostala zvanična saopštenja, neke pojedinosti obelodanio je direktor škole Simeon Milanov. Prema njegovim rečima, sve se odigralo u pripremnim prostorijama škole u kojima se odvijala završna provera znanja iz hemije. U prostorije su ušli roditelji Miroslav Bajčeta i Predrag Mudrinić. Oni su oborili na pod profesora i pretukli ga naočigled brojnih đaka. Direktor nije naveo njegovo ime i prezime, jer je u lošem stanju i ima mnogo povreda sa unutrašnjim krvarenjem. Svoj komentar dala je psiholog škole Meira Mrđanov, koja je izjavila da je zgrožena time da pojedinci olako uzimaju pravdu u svoje ruke, a da ne znaju činjenično stanje. Inače, reč je o mladom čoveku koji je na posao primljen od drugog polugodišta i uvek je bio spreman da pomogne učenicima s lošim ocenama iz hemije. Roditelji, koji nisu bili zadovoljni ocenama svoje dece, mogli su da se žale i da se izvrši provera znanja. Ono što je urađeno najgore je moguće rešenje. O ovom incidentu u Somboru još se niko zvanično nije izjasnio. *Glas javnosti*, februar 2002.

Pretučen profesor Svršeni maturanti Gimnazije „9. maj“ u Nišu, Uroš Z. (19) i Petar S. (19), pretukli su prekjuče profesora informatike u toj školi Vladimira Zlatanovića. Zlatanović je napadnut dok je držao čas u jednom odeljenju trećeg razreda, a nasilnici nisu poštedeli ni učenike koji su pokušali da odbrane profesora. <http://www.blic.co.yu/hronika.php?id=6557>, 22. juni 2007.

U školama su najčešće grupne tuče, prebijanje učenika, ali je bilo i pokušaja ubistva. U poslednjih nekoliko godina nasilje u školama ili u neposrednoj bilizini škole dovelo je i do smrtnog ishoda.⁷² Vredi podsetiti

72 Ubijen učenik: Nikola Kovačević (16), učenik gimnazije "Sveti Sava", preminuo je posle teških povreda koje je 14. marta 2005. zadobio kada ga je u blizini škole pretukla grupa mladića. Kovačević je stradao u tuči koja se dogodila dok je za vreme velikog odmora kupovao sok u diskontu nadomak škole. *Blic*, 16. mart 2005.

Napad na D. K. sedmi je incident u Srbiji od početka prošle školske godine. Dva učenika su u obračunima ranjena hicem iz pištolja, dvojica su napadnuta sekirom, dvojica nožem, a jedan sedmak je brutalno pretučen. *Blic online*, 19. septembar .2008.

Tuča ispred škole: Dvojica osmaka presrela u centru Užica N. K. (14), učenika prvog razreda gimnazije, i posle svađe i tuče naneli mu teške povrede, *Press*, 23. novembar 2007.

P.P. (16) iz Mirijeva, učenik drugog razreda srednje PKB škole na Pančevačkom putu 39, teško je pretučen juče u 18.15 ispred škole. <http://arhiva.glas-javnosti.co.yu/arhiva/2005/11/15/srpski/BG05111411.shtml>

Učenik Goran Trifunović (17) pretučen je juče u toaletu Škole za negu lepote u Beogradu! Trifunović je pokušao da zaštiti svog druga koga su oko 12.30 časova iznenada napala dva nepoznata mladića. Mart 2005. <http://arhiva.kurir-info.co.yu/Arhiva/2005/mart/24/H-01-24032005.shtml>

Pretučen učenik: Učenik prvog razreda Mašinsko-elektrotehničke škole Ivan Radivojević (15), iz sela Čepure, iz klupe, petog dana školske godine, završio je u – bolnici. Novi drugari u školi su ga brutalno pretukli i naneli mu teške povrede desnog oka, polomili mu i nos i jagodičnu kost. Vršnjaci iz odeljenja su se Ivanu od prvog dana podsmevali zbog fizičkog izgleda. *Press*, 9. septembar 2008

Zadirkivanja su potom prerasla u batine. U petak, oko 12.30, posle petog časa, vršnjak N. R. je bez ikakvog povoda počeo da ga udara pesnicama u lice i glavu. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2008&mm=09&dd=09&nav_id=317752

Napadnuta učenica OŠ "Branislav Nušić"

Učenicu M.V. u dvorištu Osnovne škole "Branislav Nušić" u Zaplanjskoj ulici u Beogradu, napale su dve devojčice i naneli joj lakše telesne povrede viljuškom u predelu lica, rečeno je danas Tanjugu u Informativnoj službi MUP-a. Kako je Tanjugu rekla sekretar škole Nataša Petrović, učenicu M.V. sinoć oko 18 časova su napale dve bivše učenice te škole. Devojčice je, pre dolaska policije, razdvojila jedna nastavnica, rekla je Petrovićeva. Povređenu M.V. zbrinula je ekipa Hitne pomoći. *Blic*, 18. april 2008.

Pretukli je u školi, nastavnik nije reagovao

Učenicu sedmog razreda osnovne škole "Dušan Jerković" u Užicu V.M. pretukle su dve devojčice i jedan dečak, učenici iste škole, a nastavnik kome se požalila nije reagovao, *Blic*, 24. maj 2008.

na rezultate istraživanja koje je UNICEF uradio u saradnji sa Institutom za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, na uzorku od 26.947 učenika i 3397 odraslih iz 50 osnovnih škola koje je nedvosmisleno pokazalo da je čak 65 odsto učenika bar jednom u tri meseca bilo izloženo nasilnim napadima svojih vršnjaka. Petina đaka iskusila je neki oblik namernog i sistematskog maltretiranja od vršnjaka, a kao najčešće oblike nasilja deca različitog uzrasta navodila su vređanje, udaranje i laganje. Zabrinjavajuće je i to što je trećina učenika izjavila da ima probleme sa nasilnim ponašanjem nastavnika.

Incidenti početkom školske godine (2008) počeli su samo pet dana od prvog školskog zvona kada je učenik **Ivan Radivojević** (15) iz sela Čepure, brutalno pretučen u Mašinsko-elektrotehničkoj školi u Paraćinu. Ovaj učenik prvog razreda Mašinsko-elektrotehničke škole u Paraćinu, brutalno je pretučen od strane drugih učenika. Zadobio je teške povrede desnog oka, polomljen mu je nos i jagodična kost. Petog dana od početka školske godine, zadirkivanja zbog fizičkog izgleda prerasla su u batine bez ikakvog povoda kada je, posle petog časa, vršnjak počeo da ga udara pesnicama u lice i glavu. Napadu su prethodile provokacije, maltretiranje i pretnje da će biti oteran iz škole ukoliko se sam ne ispiše.⁷³

Istog meseca, u učionici Hemijsko-prehrambene škole u Beogradu, učenik drugog razreda izboden je nožem dva puta u predelu stomaka na očigled svih učenika iz odeljenja. Napad se dogodio posle šestog časa. Mladić je zadobio dve ubodne rane u levu polovinu grudnog koša, izgubio je mnogo krvi i u besvesnom stanju je dovezan u Urgentni centar. Ranjenog učenika, koji se nalazio u teškom stanju, iz učionice na drugom spratu do prizemlja škole odneli su učenici.

Tokom iste večeri su uhapšena sva tri napadača, od kojih je jedan učenik Hemijske škole. Devetnaestogodišnji N.Š. odgovaraće za pokušaj ubistva. U školi postoji video nadzor, ali ne i školsko obezbeđenje, a školski policajac, koji obezbeđuje još dve škole, u trenutku napada nije bio u blizini.⁷⁴

73 Učenik brutalno pretučen, 9. septembar 2008, www.b92.net.

74 Izboden srednjoškolac, 18. septembar 2008. *B92*.

Učenika Medicinske škole iz Subotice M. M (17) poslednjeg dana marta nožem je ubo vršnjak O. O. posle svađe u školskom dvorištu. M. M. je povređena jetra i srčana maramica, dok je osumnjičeni O. O. priveden. Učenik četvrtog razreda Sedme beogradske gimnazije M. G. u martu 2008. godine povređen je kad su ga sekirom napala dvojica mladića, dok se sa vršnjacima vraćao iz prodavnice u kojoj je kupio užinu. U maju 2008. godine učenik srednje Ugostiteljsko-turističke škole Relja Popović (19) ranjen je hicem iz pištolja u stomak, ispred ulaza u školu, na uglu Jug Bogdanove i Ulice Gavrila Principa, na Zelenom vencu. Za pokušaj ubistva osumnjičen je Miloš Ivanović (35), s kojim se prethodno Popović posvađao u obližnjem bifeu „Sprajt“.

Šesnaestogodišnji V. S. učenik osmog razreda Osnovne škole „Sveti Sava“ u Novoj Pazovi, ranjen je hicem iz pištolja na času fizičkog vaspitanja 1. februara 2008. godine.

Učenik Tehničke škole u Železniku Miloš Nešić (18) povređen je u decembru prošle godine na malom odmoru kada ga je u učionici sekirom udario Damir Osmanović (17). U septembru 2008. godine učenik sedmog razreda Osnovne škole „Braća Baruh“ teško je povredio nastavnicu Snežanu Radić. Od većih batina, dok je polusvesna ležala na stepenicama škole spasli su je direktor i kolege. Incident se dogodio na odmoru, a napad je okončan disciplinskim postupkom protiv učenika, inače odranije poznatog po incidentima. Pet dana od početka ove školske godine u dvorištu Gimnazije „Sveti Sava“ u Beogradu uhapšen je Milan Jeftić, kome je školski policajac u torbi pronašao pištolj.

Školski policajac

Prema podacima Zavoda za statistiku, Beograd ima oko 200.000 učenika u 188 osnovnih i 85 srednjih škola. Iako je sigurnost učenika odavno poljuljana, u glavnom gradu samo 20 odsto škola ima svog policajca. Uglavnom su to velike škole sa oko 1000 učenika, a većina manjih nema para ni za noćne čuvare.

O bezbednosti učenika u 488 škola u Srbiji brine 260 školskih policajaca, od čega su 104 policajca angažovana u 141 beogradskoj osnovnoj i srednjoj školi. U MUP kažu da je uvođenje školskog policajca dalo dobre rezultate, jer je smanjen broj izvršenih krivičnih dela, prekršaja, broj tuča među đacima, kao i upotrebe narkotika.

Iako se pokazalo da je uvođenje obezbeđenja u škole postalo potrebno, kao i da daje pozitivne rezultate, angažovanje školskih policajaca nije trajno i strukturalno rešenje problema nasilja u školama. Naime, budući da su uzroci nasilnog ponašanja osnovaca (i srednjoškolaca,) rezultat perpetuiranih socijalizacijskih obrazaca, teško je očekivati da se sa ovakvim ponašanjem može izboriti bez promene temeljnih društvenih vrednosti i normi, promene ponašanja odraslih, odgovornosti, ali i obučenosti školskog osoblja da nasilje primeti, prepozna i na njega adekvatno i odmah reaguje.

Pored uvođenja školskog policajca, društvena mera borbe za bezbednije škole jeste akcija Ujedinjenih nacija "škola bez nasilja"⁷⁵ koja se trenutno sprovodi širom zemlje. Tokom programa, deci i odraslima će biti prenesen set potrebnih znanja i veština za upravljanje konfliktima – pregovaranje, posredovanje, za negovanje atmosfere tolerancije i razumeva-

75 UNICEF je, u saradnji sa nadležnim ministarstvima Republike Srbije, započeo program „Škola bez nasilja – ka sigurnom i podsticajnom okruženju za decu“. Program je rezultat inicijative građana zabrinutih zbog povećanja nasilja među i nad decom i mladima u Srbiji poslednjih godina. On se finansira isključivo sredstvima prikupljenim u lokalnoj zajednici, donacijama građana i privrednika putem „usvajanja škola“. Za sprovođenje kompletnog programa u jednoj školi potrebno je 270,000 dinara. Program se trenutno sprovodi u 126 osnovnih škola u Srbiji.

nja u školama, za kreativno i konstruktivno izlaženje iz situacija nasilja (pravila i restitucija, vršnjački timovi u akciji, školsko forum pozorište i sl). Programom su obuhvaćeni nastavnici i deca, ali i ostalo osoblje u školama, kao i roditelji i šira lokalna zajednica.

Projekat UNICEF za bezbednije škole je, svakako, važan pomak u uočavanju nasilja i adekvatnijem regovanju, kao i na njegovoj prevenciji. Međutim, ono što i dalje ostaje izazov jesu duboko ukorenjeni društveni uzroci široko rasprostranjenog nasilja, sa kojima bi se moralo uhvatiti u koštac čitavo društvo.

Jedna od najozbiljnijih posledica izbegavanja sistematske borbe protiv nasilja jeste upotreba kratkoročnih i neefikasnih odgovora na nasilne incidente. Bez obzira na to koliko se truda ulagalo u borbu protiv nasilja u školama, ukoliko nasilni modeli ponašanja nastave da se perpetuiraju na nivou čitavog društva, borba protiv nasilja biće neuspešna.

Nasilje u porodici

Nasilje u porodice je teško vidljivo u društvu, koje je na ovom mestu klasifikovano kao nasilje u privatnoj sferi. Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života proklamovano je članom 8. Evropske konvencije o ljudskim pravima u kome stoji: „*Svako ima pravo na poštovanje svoga privatnog porodičnog života, doma i dopisivanja*”. Međutim, iako se privatna sfera i porodični život moraju poštovati od strane države, u skladu sa navedenim članom, pravo na privatnost kuće mora da prestane onda kada je neophodna državna intervencija u cilju zaštite bezbednosti pojedinaca u privatnom domenu.

Nasilje⁷⁶ u porodici je svaki čin narušavanja integriteta pojedinca (ličnosti), koji je ili u krvnom srodstvu sa nasilnikom ili živi u istom doma-

76 Nasilje se može definisati kao “namerna upotreba fizičke sile ili moći, stvarne ili zaprećene, protiv sebe ili drugog lica, protiv grupe ili zajednice, koja sa velikom verovatnoćom rezultuje povredom, smrću, psihološki štetnim posledicama, nerazvijenošću ili deprivacijom.”

ćinstvu. Ono može biti fizičko, psihičko, seksualno, ekonomsko, a može se vršiti nad partnerom ili supružnikom), decom ili starim osobama. Iako je statistički češća pojava porodičnog nasilja nad ženama (oko 95 odsto), postoji i nasilje žena nad muškarcima, što u društvu predstavlja posebnu tabu temu. Karakteristika porodičnog nasilja jeste da je ono repetitivno, odnosno, najčešće je reč o nasilju koje se sistematski ponavlja, odnosno male su šanse da će se desiti samo jednom.

Nasilje u porodici, kao specifična manifestacija moći koja često proizilazi iz neravnopravnosti polova, prisutno je u svim etapama razvoja civilizacije. Ono je najčešće tretirano kao privatna stvar porodice u koju država ne treba da se meša. Međutim, u drugoj polovini prošlog veka, većina modernih država prihvata stanovište prema kome brak i porodični odnosi, iako spadaju u intimnu sferu, ne mogu predstavljati institucije u kojima će se, na osnovu tradicije i patrijarhalnog ustrojstva, na izvestan način opravdavati nasilje.

Privatnost moderne porodice i dalje predstavlja prepreku da se stane na put nasilju u porodici pošto je ona izolovana od javnosti i svako mešanje u porodične odnose smatra se zadiranjem u njenu intimu, čak i ako ima za cilj zaštitu njenih članova. Ova socijalna barijera zapravo štiti nasilnika.

Među razloge koji sprečavaju žrtvu da prekine začarani krug nasilja mogu se ubrojiti (kada je, na primer, reč o ženi): strah, bespomoćnost i finansijska zavisnost, stid... Svi navedeni razlozi karakteristični su za porodično nasilje i u većini drugih evropskih društava, međutim može se konstatovati da su u Srbiji navedeni razlozi kao što je opšte siromaštvo, ali i patrijarhalni sistem vrednosti dodatno komplikuju porodično nasilje. Dodatno, čini se da je celokupno društvo pristalo na nasilje u porodici kao na određenu vrstu realnosti koja je, sa jedne strane, neka vrsta "istorijske tekovine" patrijarhalnog društva, a sa druge, nasilje je neizbežno pojačano faktorima kao što su rat, sankcije i siromaštvo.

Poseban problem u borbi protiv porodičnog nasilja predstavljaju državne institucije koje, ma da poseduje zakonske instrumente, najčešće ne reaguju na nasilje u porodici. Državni organi koji su se pokazali najneefikasnijim jesu policija, tužilaštvo, sudstvo, ali i službe medicinske zaštite.

Poseban problem predstavlja mreža centara za socijalni rad koji se, zahvaljujući neobrazovanom “stručnom” kadru, ali i strahu od nasilnika, najčešće drže po strani i ne koriste zakonska ovlašćenja koja su, kada je reč o nasilju u porodici, izvršnog karaktera.

Porodični zakon Republike Srbije

Srbija je dobila novi Porodični zakon⁷⁷ koji unosi brojne novine u definišanje položaja i prava deteta i prvi put u Srbiji nasilje u porodici definiše kao društveni, a ne samo kao lični problem. Porodičnim zakonom predviđeno je izdavanje naloga za iseljenje iz kuće ili stana nasilnika, bez obzira na vlasničko pravo, kao i mogućnost da se nasilniku zabrani na rok od godinu dana da se približi svojoj žrtvi do određene udaljenosti ili u istoj prostoriji. Novi zakon stupio je na snagu umesto Zakona o braku koji je donet pre 25 godina.⁷⁸

Prema podacima nevladine organizacije Incest trauma centra⁷⁹, nasilje u porodici (emocionalno, fizičko i nasilje koje uzrokuje egzistencijalnu ugroženost) među bračnim partnerima javlja se u 46,8 odsto situacija, dok je u 42,4 odsto reč o seksualnom nasilju. Istraživanja su pokazala da nasilje u porodici najduže trpe udate žene s obzirom na to da prosečni period od početka nasilja i prijavljivanja iznosi 12 godina i dva meseca, a u pogledu učestalosti nasilja najveći broj prijavljenih slučajeva svedoči da 26,2 odsto

77 Porodični zakon Republike Srbije pod nasiljem u porodici podrazumeva “ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.” Posebno se izdvajaju sledeći oblici nasilja: “nanošenje ili pokušaj nanošenja teških telesnih povreda”, “izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede”, “navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života”, “ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima”, “vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje”.

78 Nasilje u porodici postaje društveni problem, Velibora Staletović, 18. februar 2005. link: www.oneworld.net.

79 www.incesttraumacentar.org.yu.

žena neku vrstu torture trpi bar jednom nedeljeno, dok je čak 24,6 odsto njih svakodnevno izloženo nasilnom ponašanju.

Veoma je mala razlika u procentima među žrtvama koje su slučaj nasilja prijavile policiji – njih 51 odsto i 49 odsto onih koje to nisu uradile jer se plaše osude okoline, sramota ih je, plaše se kako će to uticati na decu, ali ih je i strah od nasilnikovih pretnji osvetom.

Prema istraživanju Autonomnog ženskog centra⁸⁰, 78 odsto žena u Srbiji, žrtava nasilja, ne obraća se nikome za pomoć. Svaka četvrta žena u Srbiji doživela je fizičko nasilje od strane muškog člana porodice. U gotovo 50 odsto slučajeva, nasilje izvrši njen partner, a u 16 odsto slučajeva akter je bivši partner. U Srbiji se nikada ne sazna za gotovo 78 odsto slučajeva nasilja nad ženama.⁸¹

Reakcija policije na nasilje u porodici

Policija predstavlja prvi državni organ koji „narušava“ privatnost porodice prilikom reagovanja na porodično nasilje. Mnogo je istraživanja koja su se bavila efikasnošću policijske reakcije.

Mišljenje da je nasilje u porodici privatna stvar, koje je bilo uvreženo do šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka, ma da i sve do sada nije u potpunosti iščezlo, obeležavalo je i rad policijskih organa kada je reč o prijavljivanju porodičnog nasilja. Naime, kako se navodi u jednom domaćem istraživanju⁸², policijska intervencija uopšte nije podrazumevala hapšenje nasilnika, za razliku od ostalih slučajeva nasilja. Ovo je posledica pogrešnog shvatanja da nasilje u porodici zapravo ne predstavlja kriminalitet. „Većina policajaca verovala je da je porodične konflikte najbolje rešavati unutar porodice, tako da policijska intervencija u slučajevima porodičnog

80 www.womengo.org.yu.

81 *ibid.* (Nasilje u porodici postaje društveni problem, Velibora Staletović, 18. 02. 2005. link: www.oneworld.net).

82 Rad: „Nasilje u porodici“, Reagovanje policije na nasilje u porodici – teorijski okvir i strana iskustva, Dr Slobodanka Konstantinović-Vilić, Dr Nevena Petrušić, mart 2005.

nasilja nije bila „popularna“, niti se smatrala „pravim“ policijskim poslom jer nije donosila nagrade“.⁸³

Istraživanja sprovedena sedamdesetih godina XX veka u Velikoj Britaniji i SAD ukazuju na nezainteresovanost policije da reaguje u većini slučajeva porodičnog nasilja.⁸⁴ Još jedan rezultat koji su donela ova istraživanja bio je da bi, čak i kada bi do pokretanja postupka došlo, izvršeno delo bilo tretirano sa manjim stepenom društvene opasnosti i manje teškim posledicama, uprkos dokazima. Jedno od ovih istraživanja naglašava da je policija konstatovala slučajeve porodičnog nasilja, ali i da je prikrivala ozbiljnije povrede žrtava.⁸⁵

Aktivnosti ženskih pokreta i organizacija sedamdesetih godina XX veka predstavljaju prekretnicu u načinu na koji će najpre država, promenom policijske intervencije i zakonske procedure, a delimično i šira društvena zajednica, početi da posmatraju nasilje u porodici. Ovo je rezultat zalaganja pomenutih grupa za prava žrtava zločina, naročito silovanja i nasilja u porodici, te lobiranja za njihovu krivičnopravnu zaštitu i izjednačavanje pristupa izvršiocima nasilja unutar porodice i izvan nje.

Pravosudni sistem nasilje u porodici tretira kao „privatnu stvar“.Prema istraživanju koje su sprovedeli Ženski istraživački centar iz Niša i Autonomni ženski centar iz Beograda, uprkos izmenama i dopunama Krivičnog zakona kojim se nasilje u porodici definiše kao krivično delo, kazne su i dalje preslabe. Nasilnici se uglavnom kažnjavaju novčano i uslovno, zatvorske kazne su retke, a kada se i odredi kazna zatvorom, ona je na zakonskom minimumu.⁸⁶

U pravosuđu Srbije postoji trend blažeg kažnjavanja nasilja u porodici čak i kada je reč o nasilju koje duže traje. Istraživanje je pokazalo sledeće:

83 Ibid, str. 3.

84 Hoyle, C. (2000) *Negotiating Domestic Violence, Police, Criminal Justice and Victims*, Oxford University Press, ISBN 0-19-826773-8. str.3.

85 Chatterton, M. (1981) *Report of the Royal Commission on Criminal Procedure*, London, cit. Prema Hoyle, C. op. cit. strana 1.

86 Rezultati istraživanja „Pravna praksa nasilja u porodici“, sprovedenog među pripadnicima policije, tužilaštva i sudova, 22. 2. 2006. <http://ssla.oneworld.net/article/view/128112/1>

- u 92 odsto slučajeva izvršioi nasilja u porodici su muškarci;
- 57,16 odsto slučajeva žrtve su kontinuirano psihički i fizički zlostavljane;
- među punoletnim žrtvama, 68,75 odsto su žene, a 31,25 odsto muškarci;
- 17 odsto slučajeva postoji nasilje dece nad roditeljima.

Pravosudni sistem mali broj slučajeva tretira kao nasilje u porodici, ova dela češće kvalifikuju kao druge vrste krivičnih dela sa elementima nasilja, kao što su, na primer, lake i teške telesne povrede ili pokušaj ubistva. Rezultati su pokazali da većina ispitanih policajaca, tužilaca i sudija još uvek smatra da je nasilje “manje opasan oblik kriminaliteta” ili “privatna stvar”, kao i da bi njime trebalo da se bave centri socijalne zaštite.⁸⁷

Mere borbe protiv porodičnog nasilja

Sa porodičnim nasiljem društvena zajednica morala bi se istovremeno boriti na više načina. Najpre, potrebna je senzitivizacija društva, tj. povećavanje osetljivosti društva u celini na slučajeve nasilja. Potrebno je sniziti prag tolerancije prema nasilju uopšte, a naročito kada je reč o porodičnom nasilju, s obzirom na njegov složen karakter koji je predstavljao, i delom još uvek predstavlja, prepreku za njegovo identifikovanje i pravovremeno reagovanje.

Akcija izgradnje *Sigurne ženske kuća* koju medijska kuća B92 sprovodi od 2006. godine je samo mali korak u borbi protiv nasilja u porodici. Obezbeđivanjem bezbednog utočišta ona pruža mogućnost ženama da napuste nasilnika, te da zaštite sebe i svoje dete/decu. Ova akcija ima i šire društvene implikacije, budući da njena medijska zastupljenost jeste nasilje u porodici uvela u društveni diskurs.

U isto vreme, pokretanje ovakvih akcija predstavlja samo privremenu meru u zbrinjavanju žrtava porodičnog nasilja. Projekti poput *Sigurne kuće* nisu sistemski odgovor na potrebu žrtava da svoj život pokrenu

87 <http://ssla.oneworld.net/article/view/128112/1/>

ispočetka van domašaja nasilnika. Smeštati žrtve nasilja u tajna skovišta, dakle, ne predstavlja trajno i održivo rešenje, jer je ženama u toj situaciji potrebna pomoć i to: zaposlenja, urgentne novčane pomoći i pomoći u obezbeđivanju krova nad glavom.

Naime, država bi morala biti glavni nosilac strategije protiv nasilja u porodici, na prvom mestu zakonskom regulativom. Drugo, nepotrebno je isticati u kojoj meri je pravovremena i adekvatna reakcija policije neophodna. Potom, ukoliko pravosuđe ne reaguje izricanjem adekvatnih kazni, ne mogu se očekivati rezultati. I, najzad, na najširem društvenom nivou, morala bi se sprovesti organizovana akcija socijalnog marketinga, odnosno sistematična društvena kampanja koja bi imala za cilj upoznavanje šire društvene zajednice sa problemom nasilja u porodici, njegovom rasprostranjenosti, merama koje bi trebalo preduzeti kako bi se ono zaustavilo, te postupcima koji se primenjuju u zaštiti žrtava. Ova akcija bi, takođe, trebalo da obuhvati senzitivizaciju društva prema nasilničkom ponašanju i njegovom patološkom karakteru.

Zaključci i preporuke

Odgovornost za nasilje može se posmatrati iz više uglova. Na osnovnom nivou, direktno je odgovoran počinitelj/počinioci, bilo da je reč o nasilju u porodici, ili, na primer, navijačko nasilje na ulici. Međutim, nasilje nije u potpunosti određeno svojom endogenom prirodom već, osim izvršioca nasilja, odgovornost snosi i društvo. Na prvom mestu, naime, odgovorna je država, koja raspolaže silom na legitiman način⁸⁸, i njena uloga uključuje pravovremenu primenu sile ili sankcija, kada je potrebno ograničiti ono ponašanje koje ugrožava ljudska prava drugih članova društva. Treba dodati da reagovanje na posledice nasilja jednostavno nije dovoljno, potrebno je identifikovati faktore koji doprinose ispoljavanju nasilja, te pokušati da se na njih organizovano i odgovorno deluje. Pitanje prevencije nasilja je mnogo puta postavljano i predmet je mnoštva debata. Međutim, ono je neodvojivo od adekvatne reakcije na postojeće pojavne oblike nasilja.

Nasilje u srpskom društvu (ma da, svakako, nije ograničeno samo na njega) ima mnoštvo lica i mnoštvo različitih počinitelja – od pojedinaca, preko različitih grupa ili organizacija, pa do institucija države. Postavlja se pitanje koji su to uzroci tako masovnog i raznovrsnog nasilja u srpskom društvu.

Ako je reč o opštem socijalnom kontekstu kao faktoru, u analizi nasilja treba pomenuti procese tranzicije i ratno nasleđe kao uzročnike društvene dezorganizacije. Ekonomska deprivacija, nezaposlenost i hronična egzistencijalna ugroženost doveli su do pada socijalne i interpersonalne tolerancije, ali i na slabljenje društvene organizacije i pada autoriteta nenasilnih vrednosti kako u porodici, tako i u drugim društvenim institucijama. Smanjen obim legitimnih načina za rešavanje egzistencijalne krize doveo je do porasta kriminalnih aktivnosti, kao i na promenu vrednosnog odnosa prema njima. Glorifikovana ratnička kultura, urušavanje društvenih vrednosti, nepoštovanje društvenih normi i nekažnjeno nasilno ponašanje bilo je sekundarno u odnosu na porast političkog nasilja. Otud se može

reći da je anomija koja je nastupila u društvu posledica (ne)odgovornosti države u suočavanju sa rastućim dezintegrativnim procesima.

U ovom izveštaju korišćen je ekološki pristup nasilju kao celovitom fenomenu, koji obuhvata kontinuum prostiranja nasilja od političkog i drugih oblika nasilja ispoljenih u javnoj sferi društva, pa do porodičnog nasilja, koje je, prema korišćenoj klasifikaciji svrstano u privatnu sferu, uz uvažavanje međuučicaja svih njegovih kategorija.⁸⁹

Iako se ne sme zanemariti endogena etiologija kao element nasilnih akata, ovaj izveštaj se više orijentisao na društvenu stranu nasilja, kao i njegovo ispoljavanje u društvenom kontekstu. Razaranje socijalne kohezije, nestanak solidarnosti i promocije pozitivnih društvenih vrednosti otvorilo je put jednom takvom stanju u društvu u kome je nasilje prihvaćeno kao *modus vivendi*, a ne kao društvena patologija.

89 Moser, C., Winton, A. (2002) Violence in the Central American Region: Towards an Integrated Framework for Violence Reduction. Overseas Development Institute, Working Paper 171. (www.odi.org.uk/pppg/publications/working-papers/).